

Odstupanja od morfološke norme u starijih osnovnoškolaca

Mihalić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:695374>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

Anamarija Mihalić

ODSTUPANJA OD MORFOLOŠKE NORME U STARIJIM OSNOVNOŠKOLACA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, rujan 2022.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

ODSTUPANJA OD MORFOLOŠKE NORME U STARIJIH OSNOVNOŠKOLACA

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Anamarija Mihalić

Zagreb, 26. rujna 2022.

Mentor:
izv. prof. dr. sc. Marko Alerić

Sadržaj

1. UVOD	1
2. KOMPETENCIJA - KOMUNIKACIJA NA MATERINSKOM JEZIKU	1
3. RAZVOJ STANDARDA KROZ POVIJEST	3
4. SVRHA NASTAVE GRAMATIKE.....	4
5. JEZIČNI OSJEĆAJ.....	6
6. OVLADAVANJE HRVATSKIM STANDARDNIM JEZIKOM	7
6.1. NORMATIVNA GRAMATIKA	9
6.2. IMANENTNA GRAMATIKA	11
7. HRVATSKI JEZIK U ŠKOLI	12
7.1. ISHODI KURIKULUMA PO RAZREDIMA	13
7.2. KAJKAVSKO NARJEČJE U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA.....	14
8. POTEŠKOĆE U OVLADAVANJU STANDARDOM	15
8.1. POGREŠKE	15
8.2. PROPUSTI.....	16
8.3. ODSUPANJA.....	16
9. MORFOLOGIJA	16
9.1. MORFOLOŠKA NORMA	17
9.2. MORFOLOGIJA U NASTAVI	18
9.3. PREGLED ISTRAŽIVANJA ODSUPANJA OD MORFOLOŠKE NORME	19
10. ODSUPANJA OD MORFOLOŠKE NORME HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA: ISTRAŽIVANJE.....	20
10.1. SVRHA I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA	20
10.2. OPIS UPITNIKA I ISTRAŽIVANOG KORPUSA	21
10.3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	25
10.3.1. ANALIZA ODSUPANJA UČENIKA PETOG RAZREDA	26
10.3.2. ANALIZA ODSUPANJA UČENIKA ŠESTOG RAZREDA.....	27
10.3.3. ANALIZA ODSUPANJA UČENIKA SEDMOG RAZREDA	29
10.3.4. ANALIZA ODSUPANJA UČENIKA OSMOG RAZREDA	31
10.4. USPOREDBA REZULTATA UČENIKA PETOG I ŠESTOG RAZREDA PREMA REZULTATIMA UČENIKA SEDMOG I OSMOG RAZREDA	32
10.5. ANALIZA POSLJEDNJEG ZADATKA U UPITNIKU	35
10.6. DIJALEKTOLOŠKI OPIS ISTRAŽIVANOG PODRUČJA.....	36
11. ZAKLJUČAK	38
12. SAŽETAK	39
13. LITERATURA.....	41
14. PRILOZI	43
14.1. PRILOG UPITNIKA	43

1. UVOD

Kako bi se pojedinac što bolje prilagodio životu u široj društvenoj zajednici i mogao sudjelovati u stvaranju kvalitetnijeg života, mora poštivati i slijediti određene društvene norme među kojima se ističe i poznavanje i primjena standardnog, općeprihvaćenog jezika. Svaki se pojedinac rađa i odrasta u jedinstvenoj okolini koja može biti vrlo različita od one u kojoj odrasta njegov vršnjak u samo nekoliko kilometara udaljenom mjestu. Upravo u takvim primjerima može se prepoznati i osvijestiti bogatstvo hrvatskoga jezika. Hrvatski jezik čine tri narječja koja služe kao temelj za ostvarivanje zavičajnih, mjesnih govora koje govornici usvajaju od malih nogu. U sredini u kojoj odrasta pojedinac usvaja mjesni govor te određenu imanentnu gramatiku koja kasnije služi kao temelj u učenju normativne gramatike.

Formalnim obrazovanjem stječu se jezično-komunikacijske kompetencije na hrvatskom standardnom jeziku koje pomažu u sveopćoj komunikaciji sa širom jezičnom zajednicom. Norma hrvatskoga standardnoga jezika često predstavlja vrlo problematičan dio školovanja te učenicima zadaje mnoge nedoumice. Odstupanje koje se javlja u primjeni normativne gramatike može biti rezultat nedovoljnog poznavanja norme ili nedovoljnog ovladavanja normom u praktičnim situacijama. Prethodno provedenim istraživanjima utvrđeno je da su određena odstupanja češća te da se godinama uočavaju. Na uspješnost usvojenosti i ovladavanja normativnom gramatikom značajan utjecaj ima imanentna gramatika koju pojedinac usvaja prije polaska u školu.

Istraživanjem koje će se provesti u ovom radu analizirat će se odstupanja od morfološke norme provođenjem upitnika od petog do osmog razreda u jednoj osnovnoj školi Karlovačke županije. Istraživanjem će se pokušati utvrditi jesu li odstupanja učenika povezana s njihovim imanentnim gramatikama, tj. njihovim zavičajnim govorima i mijenjaju li se s obzirom na obrazovnu razinu.

2. KOMPETENCIJA - KOMUNIKACIJA NA MATERINSKOM JEZIKU

Mnogi stručnjaci i zaposlenici upućeni i uključeni u funkcioniranje obrazovnog sustava u Hrvatskoj godinama pozivaju na reformu školstva koja se unatrag par godina počela primjenjivati. Školom za život naglašava se nužnost cjeloživotnog učenja te stjecanje ključnih kompetencija koje su osobi potrebne kako bi u potpunosti razvila svoj potencijal te se ostvarila kako u privatnom, tako i u društvenom životu. Prema preporukama Vijeća Europske unije iz svibnja 2018. godine prva kompetencija jest kompetencija pismenosti. U prilogu o Kompetenciji pismenosti navodi se da „razvoj pismenosti čini osnovu za daljnje učenje i daljnju

jezičnu interakciju. Ovisno o kontekstu, kompetencija pismenosti može se razviti na materinskom jeziku, jeziku školovanja i/ili službenom jeziku zemlje ili regije.“ (Preporuke, Vijeće EU). Iako se ovim opisom ne ističe da se kompetencija pismenosti stječe isključivo na materinskom jeziku, gotovo da ju je nemoguće odvojiti od kompetencije komunikacije na materinskom jeziku. Osnovna znanja koja uključuje ova kompetencija najlakše će se postići upravo na materinskom jeziku. Listeš i Grubišić Belina navode kako su „detaljno razrađena dominantna područja predmeta: slušanje, govorenje, čitanje i pisanje“ koja su poznata i kao osnovne jezične djelatnosti (2016: 58). U vezi s tim osnovna znanja i vještine koje će pojedinac usvojiti kompetencijom pismenosti nužne su u usvajanju svih ostalih kompetencija. Ne zna li pojedinac čitati ili pisati, teško će moći obavljati bilo koju djelatnost. Ne poznaje li dovoljno dobro jezik, neće moći uobličiti i iznositi svoje ideje, misli i osjećaje. Jezik koji je najprimjereniji da se na njemu obraća i komunicira sa širokom masom te koji će najviše korisnika razumjeti jest standardni. Alerić piše da je standardni idiom materinski jezik u širem smislu jer je on sekundaran, naučen idiom (2006: 190).

Komunikacija se sastoji od više različitih elemenata, a jedan od važnijih elemenata komunikacije jest jezična djelatnost. Jezične se djelatnosti razlikuju i pojedinac ih mijenja prema prilici ili svrsi komunikacijske situacije. Tako pojedinac svakodnevno komunicira različitim jezičnim sustavima ovisno o tome nalazi li se na poslu, s obitelji, u susjedstvu i slično.

Ipak, standardni jezik „odabran je i prihvaćen kao najviša razina izražavanja nekoga društva jer je riječ o polifunkcionalnome jeziku javne komunikacije.“ (Pavličević – Franić 2005: 35). Standardni se jezik često naziva i književnim jezikom što nije nepravilno, ali se može krivo protumačiti. Književnim jezikom može se smatrati samo jezik književnosti odnosno onaj jezik kojim su pisana književna djela koja nerijetko mogu biti pisana i dijalektom pa se može govoriti o kajkavskom književnom jeziku i čakavskom književnom jeziku. Zbog toga će poznavatelji jezika uvijek dati prednost terminu standardni jezik koji obuhvaća širu sferu i u polje njegova izučavanja svakako ulazi i jezik književnosti. Termin *standardni jezik* prikladan je jer ističe ujednačenost, prikladnost i opću obavezu. I danas se koriste oba termina (Mićanović 2006: 92).

Standardiziranost jednog varijeteta određena je kodifikacijom odnosno postupkom izrade normativnih priručnika. To znači da će standardni varijetet imati određenu gramatiku, pravopis te ostale norme kojima će moći održavati svoj status standarda (Mićanović 2006: 94).

Mićanović (2006: 72-75) objašnjava kako je standardni idiom samo jedan od varijeteta koji je u određenom povijesnom trenutku bio nadmoćniji od ostalih varijeteta te ih je u službenoj komunikaciji „nadvladao“. Zaključuje kako lingvistički shvaćeno standardni varijetet nije nužno bolji od drugih. Isto tako, nije u svim komunikacijskim situacijama primjeren standardni varijetet te će u takvim situacijama prevladati neki nestandardni varijetet koji je za tu funkciju prikladan te se, ako ga se gleda samo u toj situaciji, može smatrati svojevrsnim funkcionalnim standardom u tom trenutku.

Listeš i Grubišić Belina autori su knjige koja se zove *Kompetencijski pristup nastavi Hrvatskoga jezika* u kojoj kao glavnu svrhu nastave Hrvatskoga jezika ističu razvijanje komunikacijske kompetencije koja se po njima „odnosi na funkcionalnu primjenu znanja (pragmatična stručnost; jezično znanje)“ (Listeš, Grubišić Belina 2016: 16).

3. RAZVOJ STANDARDA KROZ POVIJEST

Hrvatski je jezik od svoje pojave bio marginaliziran među ostalim jezicima. Osim što hrvatski jezik govori znatno manji broj govornika, problem je i što u najvećem dijelu hrvatske povijesti nije postojala jedinstvena država svih Hrvata. Tako je tijekom povijesti hrvatski jezik bio pod utjecajem, a često i sustavno ugnjetavan njemačkim, mađarskim, talijanskim, srpskim i drugim jezicima.

Do značajnijeg odupiranja takvom položaju hrvatskog jezika došlo je 30-ih godina 19. stoljeća početkom Hrvatskog narodnog preporoda i buđenjem nacionalne svijesti. Barić i suradnici (2005: 26) u svojem pregledu razvoja hrvatskog književnog jezika taj dio svrstavaju u peto razdoblje razvoja hrvatskog književnog jezika. Kako bi na jedinstven i suvisao način ukazali na probleme naroda u tadašnjoj državi, javlja se potreba uvođenja jednog uređenog jezika koji bi pomogao u boljem sporazumijevanju i koji bi bio snažno sredstvo ujedinjavanja svih Hrvata. Po Bariću i suradnicima četvrto razdoblje, čiji početak određuju drugom polovinom 18. stoljeća, a završetak početkom Preporoda, bilo je značajno jer se tada oblikovala novoštokavština kao jezični standard većine Hrvata. U tom je razdoblju vrlo široka publika u različitim svrhama i prilikama sve više počela prihvaćati i upotrebljavati standard na „novoštokavskoj dijalekatskoj osnovi, uglavnom zapadnoga ikavskog tipa.¹“ Usuglašavanje oko pitanja pravopisa ilirci su, nasuprot Karadžiću, nastojali riješiti prihvaćanjem načela morfonološkog pravopisa.

¹ izuzev ijekavskog Dubrovnika

U vrijeme prvih godina Preporoda hrvatski jezik i dalje nije obavezan predmet u školama te je još uvijek daleko od službenog jezika. Tek se 1846. hrvatski jezik postupno počinje uvoditi u obrazovne ustanove, a do kraja 19. stoljeća i u druge javne ustanove. Većina gramatika i pravopisa s kraja 19. i početka 20. stoljeća inzistira na purizmu, novoštokavštini, otklanjanju tuđica i posuđenica te odmaku i od dijalektizama hrvatskih narječja. Akteri javnog života nisu se slijepo držali svih tih savjeta te su hrvatski dijalektizmi zauzimali dio hrvatskog standarda.

Unatoč stalnom pokušaju izjednačavanja i ujednačavanja hrvatskoga jezika sa srpskim, koje je bilo potaknuto i samim političkim kontekstom u kojem su se nalazile te dvije države, 60-ih godina 20. stoljeća dolazi do prekretnice i jačeg otpora. 1967. godine donesena je Deklaracija o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika koju su poduprle brojne hrvatske znanstvene i kulturne ustanove. U tih 30-ak godina do hrvatske samostalnosti nastaju brojni jezični priručnici, gramatike i pravopisi kojima se tadašnja politička vlast odupire, a koji u svojim naslovima sadrže naziv hrvatski književni jezik ² te ga jasno odvajaju od srpskog.

4. SVRHA NASTAVE GRAMATIKE

Hrvatskim standardnim jezikom u školi se ovladava učenjem koje Težak (1980:5) opisuje kao složeno i slojevito te se ono temelji na pet jezičnih djelatnosti: slušanju, razumijevanju, govorenju, čitanju i pisanju. Danas se češće govori o četiri djelatnosti ³ od kojih kreće bilo koji oblik komunikacije uopće. Kada se govori o nastavi gramatike u školskim ustanovama, nerijetko se postavlja pitanje njezine svrhovitosti.

U svojoj *Gramatici u osnovnoj školi* Težak zaključuje da postoje tri temeljne svrhe nastave gramatike: razvoj govornog (usmenog i pismenog) izraza, razvoj misaonih sposobnosti i razvoj jezične (lingvističke, gramatičke) naobrazbe. Te bi se tri osnovne svrhe nastave gramatike trebale ispreplitati i u učenika razvijati usporedno. U početnim godinama formalnog obrazovanja prevladava razvoj mišljenja i razvoj izraza s najmanjim udjelom jezičnoga znanja. U mlađih i starijih osnovnoškolaca razvoj izraza je i dalje najzastupljeniji dok su razvoj mišljenja i jezično znanje podjednako raspodijeljeni, a na kraju osnovnoškolskog obrazovanja razvoj izraza i jezično znanje gotovo su izjednačeni uz najmanji udio razvoja mišljenja.

² Fonetika i fonologija hrvatskoga književnog jezika; Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika; Priručna gramatika hrvatskog književnog jezika

³ Danas se razumijevanje često ne doživljava kao zasebna jezična djelatnost.

Isto tako, Težak se slaže da bi školska gramatika trebala omogućiti učenikovo shvaćanje funkcije jezika te mu ujedno biti od pomoći u nadogradnji osobne jezične kompetencije. U samoj nastavi gramatike treba voditi računa i o različitosti gramatičkih činjenica. One mogu biti rubne i središnje, a razlikuju se prema potrebama i mogućnostima učenika. Nadalje, lingvometodički predložak na kojem se objašnjava određena gramatička pojava trebao bi biti što prikladniji i bliži učeniku kako bi on bolje naučio zakonitost i lakše je primjenjivao na različitim primjerima uključujući načela postupnosti i zornosti (Težak 1996, 93-110). Time se može zaključiti kako za odlično poznavanje jezika nije dovoljno biti izvrstan u jezičnoj praksi, nego poznavati i normu standardnog jezika.

Težak (1980:33), imajući na umu načela koja su prije njega isticali razni metodičari i jezikoslovci, objedinjuje 14 načela koja smatra posebno važnima u učenju gramatike u školi. Između tih načela za analizu istraživanja u ovom radu relevantni su načelo zavičajnosti i načelo sustavnosti i nesustavnosti.

Načelo zavičajnosti govori o tome da dijete posjeduje jezični osjećaj i ima određenu intuiciju kojom pretpostavlja koji je prirodan tijek govora u jeziku kojim govori. Ono što se pojavljuje kao problem, jest da je taj osjećaj naviknut na zavičajni govor, a ne na normirani jezik koji se uči u školi te polaskom u školu dolazi do veće ili manje diferencijacije tih dvaju govora. No, to ne smije obeshrabriti učenika kao ni njegova učitelja da se služi tim zavičajnim govorom u nastavi kako bi se na bližem govoru shvatila opća određenja u gramatici te Težak upozorava na upotrebu kontrastivne metode kojom će se uočavati sličnosti i razlike dviju suprotstavljenih gramatika. „Temeljna je svrha učenja jezika učenje o gramatičkoj normi i društvenomu kontekstu, uz prihvaćanje alata za analizu jezika i tumačenje.“ (Listeš, Grubišić Belina 2016: 57). Autori ovom rečenicom daju središnje mjesto učenju gramatike u procesu učenja jezika.

Po Težakovoj definiciji razlikovna ili diferencijalna gramatika „opisuje one jezične činjenice učeničkoga govora, govorne varijante ili žargona koje po svojim gramatičkim obilježjima odstupaju od gramatičke norme književnoga (standardnoga) jezika.“ Ta gramatika sinkronijski proučava fonološke, morfološke i sintaktičke ostvaraje u jeziku, uspoređuje ih i opisuje. Time se može zaključiti kako u nastavi hrvatskog jezika valja koristiti različite metode i pristupe. Alerić (2006: 199) naglašava kako takav pristup obradi gramatičkih sadržaja ne treba bez iznimke primjenjivati pri obradi svih gramatičkih jedinica, ali je vrlo poželjan na uvodnim satima obrade novoga gradiva ili na satima ponavljanja. Nadalje, Težak opisuje i psihološke i sociološke razloge izrade razlikovnih gramatika. Učenici su se nerijetko dolaskom u školu i

početkom učenja normiranog jezika počeli sramiti svojih zavičajnih govora što ih je usporavalo u procesu učenja. Važno je ne stidjeti se svojeg zavičajnoga govora jer on je početno polazište učenja hrvatskog standardnog jezika. Na određen način Mićanović (2006: 78-80) indirektno brani položaj nestandardnih govora zalažući se za funkcionalnu ravnopravnost varijeteta.

Mićanović (isto), uzimajući u obzir radove stranih lingvista koji su se bavili tom temom (npr. Trudgill, Milroy and Milroy, Chambers, Joseph), zaključuje kako su svi dijalekti imali isti potencijal biti podvrgnuti elaboraciji, dijalekti koji nisu standardni nisu u strukturalnom ili funkcionalnom smislu manje vrijedni ili nedostojni statusa standarda nego na standardizaciju utječu mnogi drugi čimbenici osim lingvističke vrijednosti nekog dijalekta. Upravo zato nakon odabira određenog varijeteta slijedi proces elaboracije koji se stalno odvija te time omogućava izabranom varijetetu da bude standardan i superioran ostalima. Analogno tome, odnosi među štokavskim, kajkavskim i čakavskim narječjem isti su i nakon odabira osnove standarda (isto).

Pojedini žestoki zagovornici standarda usudili su se ići toliko daleko da su, nakon odabira štokavskog narječja kao temelja standardnog idioma, shvaćali kako kajkavskom i čakavskom nema mjesta u književnom jeziku. Tu dolazi do problema shvaćanja odnosa i samog imenovanja standarda. Odabrani jezični varijetet naziva se standardni jezik ili književni jezik. Preuskim shvaćanjem pojma književni jezik, izbacuje se produkcija kajkavskog i čakavskog dijalekta što nije ispravno. I dalje postoji književnost na kajkavskom i čakavskom koja je u ukupnom stvaralaštvu hrvatske književnosti izuzetno vrijedna (isto).

Načelo sustavnosti i nesustavnosti opisuje kako se nastava gramatike odvija na oba navedena načina. Početno učenje gramatike uglavnom je nesustavno jer je u toj dobi učenicima mnogo pojava u gramatici apstraktno učiti na sustavan način, ali ih često poznaju u konkretnim jezičnim situacijama. Također, Težak zamjećuje kako učenik u osnovnoj školi u nastavi usmenog i pismenog izražavanja, u nastavi gramatike, pravopisa, filmske kulture i književnosti nesustavno uči gramatiku već od prvoga razreda.

5. JEZIČNI OSJEĆAJ

Različite komunikacijske situacije zahtijevaju različit izbor jezičnog sustava kojim će se pojedinac u toj situaciji služiti. Prvi jezični sustav s kojim se pojedinac primarnom socijalizacijom ⁴ susreće jest njegov zavičajni govor. Kada pojedinac ovlada određenim jezičnim sustavom, zna odrediti što jezično pripada ili ne pripada tom sustavu, u njega se razvija

⁴ Primarna socijalizacija prva je vrsta prilagodbe s kojom se dijete susreće te se ona odvija u obitelji.

jezični osjećaj. Svaki zavičajni govor posjeduje određenu imanentnu gramatiku koja je svojstvena većinom samo tom govoru.

Alerić (2007: 11) zaključuje da primarnim jezičnim osjećajem tu gramatiku pojedinac bez opterećenja i osvješćivanja usvaja spontano u svojoj primarnoj okolini te tako stječe primarnu jezičnu kompetenciju koja mu pomaže u uobičajenom komuniciranju na manjem geografskom prostoru. Jezični osjećaj koji se počinje razvijati formalnim obrazovanjem i učenjem standardnog idioma drugi je, sekundarni jezični osjećaj. Alerić (2007: 14) navodi pet razlika između primarnoga i sekundarnoga jezičnoga osjećaja te zaključuje da je sekundarni osjećaj jedinstven pojam i da nastaje ovladavanjem jednom i jedinstvenom normativnom gramatikom, da je on objektivn i apsolutan te da se djelomično može poklapati s primarnim jezičnim osjećajem. U petoj točki zaključuje da „sekundarni jezični osjećaj dolazi u dodir s primarnim jezičnim osjećajem i s njim se isprepliće“ te tako daje smjer u kojem bi se jezični osjećaji i gramatike trebale proučavati. Isto tako, tim razgraničavanjem i opisivanjem osobitosti svakog od dvaju osjećaja, Alerić jasno iznosi činjenicu da, bez obzira na to što je hrvatski standardni jezik građen na novoštokavskoj osnovici, nijedan govornik štokavskog narječja ne posjeduje primarni jezični osjećaj koji se u potpunosti poklapa sa sekundarnim jezičnim osjećajem iako razlike među njima mogu biti manje nego u nekog govornika kajkavskog ili čakavskog narječja.

Težak (1980: 153) pojašnjava načelo jezičkog osjećaja ili načelo očiglednosti⁵ jednostavnije od ostalih jezikoslovaca te ga objašnjava kao „donekle neprecizan izraz za naviknutost djeteta na određeni jezični sustav.“ Gramatičke kategorije koje su djetetu daleke i teško shvatljive bit će mu jasnije ako se pojasne na konkretnim primjerima koji su bliski njegovu zavičajnome govoru i koje on na neki način „osjeća“.

6. OVLADAVANJE HRVATSKIM STANDARDNIM JEZIKOM

Brojni se učenici, a i odrasli ljudi koji su svoje formalno obrazovanje priveli kraju, nerijetko susreću s problemima u ovladavanju hrvatskim standardom. Nije čudno ili neobično da svaki pojedinac ponekad ima određene dvojbe ili nedoumice u jezičnom izražavanju standardom jer to je jezik koji se sustavno uči i usvaja kroz cijeli život. Među glavnim razlozima problema usvajanja standarda svakako je to što je to jezik koji je drugačiji od zavičajnog govora te ga se ne može usvojiti spontano kao zavičajni govor. Između ostalog, pojedinci mogu biti mišljenja kako uloga i svrha hrvatskog standardnog jezika u njihovim životima nije pretjerano

⁵ prema I. Mamuziću

utjecajna te često mogu razviti i negativan stav prema hrvatskom standardnom jeziku. Stav prema ovladavanju bilo kojom disciplinom ili djelatnošću važan je jer se na njemu često gradi motivacija za učenjem⁶. Pojedinaac će razviti razinu motivacije po određenju svojega stava prema sadržaju koji treba usavršiti, a to će i posljedično utjecati na njegov konačan uspjeh. Desforges (2001: 97 – 98) zaključuje kako će se najbrže i najuspješnije ovladati sadržajem prema kojem postoji pozitivan stav, a najsporije i najneuspješnije sadržajem prema kojem nema izrečenog stava. Ako je stav negativan, sadržajem se ovladava osrednje.

Pozitivnim stavom prema hrvatskom standardnom jeziku kao uvjetom njegova uspješnijega ovladavanja u nas su se u istoimenom članku bavili Alerić i Gazdić-Alerić (2009: 7) te istaknuli kako o stavovima prema materinskome jeziku ili ovladavanju hrvatskim jezikom ima vrlo malo radova za razliku od radova koji tematiziraju stav učenika prema stranom jeziku. Isto tako, iznose da nema mnogo radova o razvijanju stavova tijekom obrazovanja budućih učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika, ponovno za razliku od radova o razvijanju stavova budućih nastavnika stranih jezika. Treba napomenuti da posjedovanje pozitivnog stava prema standardnom jeziku ne znači da će pojedinac imati negativan stav prema zavičajnom govoru ili da će ga smatrati manje vrijednim. Dapače, pozitivan stav prema oba jezična sustava učinit će pojedinca uspješnijim u ovladavanju i zavičajnim i standardnim sustavom.

Težak (1980: 155) donosi zaključke Orlanda Spigarellija⁷ koji je uveo dijalekt u školu te u dvije knjige argumentirao da djeca u školama gdje je dijalekt ravnopravan s književnim jezikom govore i izražavaju se više, gledaju svijet veselije, suprotstavljajući dijalekt standardnom jeziku stječu jasnu spoznaju lingvističkih činjenica, svojim bilingvizmom s vremenom solidnije ovladavaju standardnim jezikom i da se zahvaljujući svojoj izražajnosti, koja nije opterećena stalnim ispravljanjem prema standardu, često pretvore u prave umjetnike. Brabec⁸ pedesetih godina prošlog stoljeća podsjeća na važnost razlikovne gramatike te zagovara pristup nastavi prema kojem će djeca učiti opću gramatiku koja će biti službena i na kojoj se temelji nastavni program, a nastavnici bi trebali sami izraditi tzv. mjesnu gramatiku kraja iz kojega su djeca te je prema potrebi uključivati u izvođenju nastave.

Težak (1991: 16) zaključuje da standardni jezik osim poučavanja gramatike i rječnika treba ispuniti funkcionalnu polivalentnost i elastičnu stabilnost u prostoru i vremenu. „Pod funkcionalnom polivalentnošću podrazumijeva se osposobljenost standardnoga jezika da

⁶ prema J. Mihaljević-Djigunović (1998a: 21)

⁷ talijanski jezikoslovac

⁸ Brabec, Ivan. *Kultura riječi u obveznoj školi*. Pedagoški rad. Zagreb: 1958, br. 5-6.

suvereno govori o cjelokupnom univerzumu, stvarnom i zamislivom, o stanjima i zbivanjima prošlosti, sadašnjosti i pretpostavljive budućnosti“ (isto). Ovom definicijom Težak opisuje kako jezik mora biti upotrebljiv u različitim komunikacijskim sustavima i da se mora mijenjati jer čovjek svaki dan ide korak naprijed u svojim otkrićima, a da isto tako treba neprestano odolijevati potencijalnim jezičnim mijenama međugeneracijskih razdoblja koje bi ga mogle destabilizirati. Imajući na umu zahtjeve koje standardni jezik nastoji ispuniti, ne čudi da pojedinac obiluje jezičnim nedoumicama. S druge strane, jezik se ne može promijeniti preko noći i jezične mijene u jeziku se odvijaju polagano i često kao u snjenu.

Nadalje, standardni jezik teži sveopćoj standardizaciji koja će standardni jezik učiniti najekonomičnijim idiomom koji će na najpravilniji i najprecizniji način izreći određenu misao, ali treba uzeti u obzir da je jezik živ i podložan promjenama. Ponekad te promjene nisu uvjetovane isključivo jezičnim čimbenicima, nego su određene jezične mijene rezultat prevlasti utjecaja izvanjezične zbilje. Težak (1991: 17) pojašnjava kako suvremeni lingvisti sve više odustaju od jezičnog purizma pa nije rijetkost da jezična norma dokazuje svoju elastičnost prihvaćanjem dubleta ili tripleta.

Mnogi su pisci tijekom stoljeća hrvatske pismene povijesti, u tada dominantan jezični sustav, unosili i druge elemente koji su narodu bili bliži. Upravo takvim pristupom htjelo se doprijeti do što većeg broja ljudi koji bi mogli razumjeti i participirati u svim područjima javnoga života. I nakon prevladavanja novoštokavštine na kojoj se počinje razvijati standard, dijalekti utječu na standardni jezik⁹. Pojedini poznavatelji jezika protivili su se riječima iz dijalekta tvrdeći da narušavaju normirani jezik i ne shvaćajući da te dijalektološke varijante obogaćuju jezik. Težak (1991: 25) navodi riječi *ulica*¹⁰ i *štopot*¹¹ kao primjere riječi koje su izvorno riječi kajkavskog dijalekta, a koje su danas, bez sumnje, dio standarda.

6.1. NORMATIVNA GRAMATIKA

U Anićevo Rječniku hrvatskoga jezika (2009) riječ norma lingvistički se definira kao ukupnost leksičkih, gramatičkih i pravopisnih propisa za pravilno služenje jezikom. Analogijom se može zaključiti kako je normativna gramatika pravilna, propisana gramatika standardnoga idioma. U hrvatskom standardnom jeziku postoji jedna određena normativna

⁹ Naročito na standardni jezik u književnosti.

¹⁰ **a.** prometna uzdužna površina kroz naseljeno mjesto za pješake i vozila **b.** ta prometna površina zajedno sa zgradama i drugim sadržajima s njezine obje strane (prema <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) Posjećeno 2. lipnja 2022.

¹¹ lupa, buka kotača i kola, padanja ili rušenja, silaženja niza stube itd. (prema <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) Posjećeno 2. lipnja 2022.

gramatika koja je „statička, stalna, tj. što je moguće manje promjenjiva“ (Alerić 2006: 194). Prvi ozbiljniji susret s pravilima normativne gramatike događa se polaskom u školu i ulaskom u sustav obrazovanja koji sav svoj sadržaj poučava na normiranom jeziku koji uče svi sudionici procesa školovanja. Ona se ne može usvojiti nesvjesno ili lako, nego ju je potrebno učiti gotovo kao i bilo koju gramatiku nekog stranog jezika.

Pavličević – Franić (2005: 36) naglašava važnost postojanja usustavljenih pravila i normi kako bi pojavni oblici nekoga jezika mogli ostvarivati svoju prvu funkciju – komunikaciju. Te su jezične norme izrazito važne u hrvatskom standardnom jeziku jer on je normiran, cijeli je osmišljen na nizu jezičnih pravila i zakonitosti koje treba poštovati da bi se uspješno njime izražavalo. Ista autorica razlikuje dvije vrste zakonitosti, a to su: norma govorenoga jezika i norma pisanoga jezika. Na obje te razine komunikacije (usmenoj i pisanoj) autorica razlučuje tri vrste jezičnih normi – gramatička, stilistička i leksička norma. Izdvaja još ortoepsku normu ili pravogovornu normu koja se očituje u usmenoj komunikaciji te ortografsku normu ili pravopisnu normu koja se prepoznaje u pisanoj komunikaciji. Gramatička norma obuhvaća fonološke, morfološke i sintaktičke pojavnosti jezika te propisuje njihove pravilne oblike. Uspješnim ovladavanjem tim pravilima koja su dio normativne gramatike, otvara se put najuspješnijoj komunikaciji sugovornika koje neće buniti loše shvaćeni dijelovi poruke. Uspješnim ovladavanjem normativnom gramatikom pojedinac stječe drugu jezičnu kompetenciju koja mu olakšava integraciju u širu društvenu i jezičnu zajednicu odnosno može se reći da je standardni idiom drugi jezik¹² koji pojedinac nakon rođenja usvaja.

Da bi pojedinac uspješno ovladao normativnom gramatikom, mora imati volju učiti je kontinuirano, napustiti komfornost zavičajnog idioma te biti spreman u prilikama koje to zahtijevaju koristiti se standardnim idiomom kao i prigrliti vrijednosti koje on predstavlja. Normativna gramatika hrvatskog standardnog jezika ista je u svih govornika hrvatskog standarda, bez obzira na to iz kojeg su kraja Hrvatske, a upravo ona premošćuje sve različitosti i posebnosti pojedinaca te ih ujedinjuje u različitosti.

Pavličević – Franić (2005: 81) zalaže se za komunikacijski pristup učenju gramatike odnosno zaključuje kako bi službeni programi koji pokazuju smjer poučavanja jezika trebali biti funkcionalniji u cijelosti te se fokusirati na obrađivanje primjerenih tema, konstruiranje

¹² „Drugi je jezik bilo koji novi jezik kojim osoba ovladava u zajednici gdje se njime služi, od najmanje kao što je obitelj, do najšire kao što je zemlja. Drugim se jezikom najčešće smatrao jezik koji tko usvaja poslije materinskoga u prirodnoj sredini, ili ga pak usvaja zajedno s materinskim, ali nakon usvojenih osnova materinskoga.“ (Jelaska i sur. 2005: 27)

jezičnih situacija i komunikacijskih postupaka. Zalaže se za to da učenik normativnu gramatiku usvaja funkcionalnim učenjem na konkretnim primjerima i situacijama sa što manjim teorijskim opterećenjem. Ne želi u potpunosti izbaciti svaki oblik teorijskog usvajanja gramatike, nego je stava da bi se jezik trebao učiti primjereno dobi, a da je u određenoj dobi jezikom važnije razvijati komunikacijsku sposobnost od normativne gramatike. To potkrepljuje rezultatima istraživanja koji pokazuju da formalno učenje hrvatskog jezika tijekom osnovne škole ne oblikuje nužno pojedince koji nemaju problema s izražavanjem, sporazumijevanjem, govorenjem i pisanjem na materinskom jeziku.

6.2. IMANENTNA GRAMATIKA

Zavičajni idiom koji pojedinac prvo usvoji te stekne primarnu jezičnu kompetenciju oblikuje se imanentnom gramatikom. Svaki pojedinac na jedinstven način razvija svoj jezični sustav te se može zaključiti kako je i imanentna gramatika svakog pojedinca unikatna. Ipak, imanentna gramatika zahtijeva: dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekog organskoga, zavičajnoga idioma; dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekog drugog, bližega ili udaljenijega organskoga idioma, s kojim pojedinac češće dolazi u doticaj (što dovodi do isprepletanja više jezičnih sustava); dio koji se podudara sa standardnim idiomom, koji odgovara standardnojezičnoj normi (što dovodi do isprepletanja imanentne i normativne gramatike) i dio koji predstavlja novotvorbu izvornoga govornika (ono što je odstupanje u odnosu na njegovu imanentnu gramatiku ili u odnosu na idiom/idiome čija je obilježja u većoj ili manjoj mjeri usvojio) (Alerić 2006: 193).

Imanentna gramatika, različito od normativne gramatike, usvaja se nesvjesno, spontano te u znatno kraćem razdoblju. Isto tako ona nije stalna nego je promjenjiva i nerijetko se pojednostavljuje. Dijete će se najslobodnije izražavati upravo idiomom koji je zasnovan na njegovoj imanentnoj gramatici koju on na neki način „osjeća prirodno“.

Upravo zbog toga osjećaja, čimbenik koji značajno utječe na usvajanje standardnoga idioma i normativne gramatike jest imanentna gramatika. Alerić (2006: 196) zaključuje kako će općenito više uspjeha u ovladavanju normativnom gramatikom, zbog manjih razlika između njegove imanentne gramatike i normativne gramatike, imati pojedinac: čiji se zavičajni idiom manje razlikuje od standardnoga idioma; koji je svjesniji postojanja standardnoga idioma i razlika između normativne i imanentne gramatike; koji je sam i u svojoj obitelji bio izloženiji standardnomu idiomu; koji je stvorio pozitivan odnos prema standardnomu idiomu i koji je pokazivao dugotrajnije i uspješnije zanimanje za učenje standardnoga idioma.

7. HRVATSKI JEZIK U ŠKOLI

Od školske godine 2019/2020. do školske godine 2021/2022. u hrvatske škole uvedeni su kurikulumi po kojima se održava nastava. Stupanjem na snagu kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik izvan snage se stavljaju do tada vrijedeći nastavni planovi i programi. U kurikulumu se nalaze opće odrednice za postizanje općeg znanja o hrvatskom jeziku povezanog s drugim međupredmetnim temama i predmetima. Od učenika se očekuje da stekne osnove jezične, književne i komunikacijske kompetencije koje će im pomoći u daljnjem školovanju kao i u budućem životu i radu. Hrvatski je jezik jedan od 24 službena jezika Europske unije i jedini službeni jezik u Republici Hrvatskoj. Na hrvatskom se jeziku održava nastava na svim razinama obrazovanja pa tako učenici povezuju naučeni hrvatski standardni jezik i organski idiom.

Poučavanjem hrvatskog jezika učenike se želi naučiti kako se sporazumijevati na hrvatskom standardu, izražavati svoje mišljenje i osjećaje na kulturan i elokventan način, upoznati se s osnovama jezika kao sustava te književnosti kao stvaralačke djelatnosti. Učenici razvijaju mišljenje o hrvatskom standardu, shvaćaju važnost očuvanja hrvatskih govora i dijalekata, razvijaju ljubav prema svojem jeziku i uče se poštovati druge jezike. Načelo komunikacijske i estetske funkcionalnosti, načelo teksta, načelo cjelokupnosti komunikacijske jezične prakse, načelo standardnoga jezika i zavičajnosti, načelo razlikovanja i povezivanja jezičnih razina, načelo stvaralaštva u jeziku i putem jezika te opća načela postupnosti, primjerenosti, zanimljivosti i unutarpredmetne povezanosti i uravnoteženosti temeljna su načela čiju važnost ističe kurikulum.

Nastava hrvatskog jezika kao predmeta organizirana je u tri područja: hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji. Kurikulum pismenost određuje kao sposobnost razumijevanja, tumačenja i vrednovanja tekstova različitih sadržaja i struktura, a tekstom se smatra svaki cjeloviti jezični i multimedijски izričaj. Područje hrvatskog jezika i komunikacije počiva na ovladavanju uporabnim mogućnostima hrvatskog jezika u slušanju, govorenju, čitanju i pisanju te njihovom međudjelovanju kojim se stječu komunikacijske kompetencije. U procesu formiranja kurikuluma i prvih smjernica koje su dane nastavnicima, predloženo je da se jezična komponenta nastave poučava na funkcionalan način te da težište bude na morfosintaktičkoj jezičnoj razini (Sajko 2017: 119). Područje književnosti i stvaralaštva počiva na razumijevanju književnosti kao umjetnosti riječi i osobite uporabe jezika. Književni tekst tumači se kao umjetnička i društvena tvorevina koja ima osobnu, nacionalnu, kulturnu, društvenu i estetsku vrijednost. Književnost shvaćena kao jezična djelatnost sastavni

je dio svakodnevnog života. Područje kulture i medija počiva na razumijevanju teksta u različitim društvenim, kulturnim i međukulturnim kontekstima. Tim se područjem želi potaknuti razvoj znanja o sebi i drugima, uvažavanje različitih uvjerenja kao i razvijanje sposobnosti za društveno djelovanje.

Predčitalačko i čitalačko razdoblje obuhvaća razdoblje ranog i predškolskog obrazovanja te prvi i drugi razred osnovnoškolskog obrazovanja te se u tom razdoblju stječe podloga za ovladavanje komunikacijskim kompetencijama. Od prvog do petog razreda važne su aktivnosti učenja. Od trećeg do osmog razreda učenici uče o pravogovornoj, pravopisnoj, gramatičkoj i leksičkoj normi hrvatskoga standardnog jezika na uporabnoj razini. Od prvog do završnog razreda srednje škole polazište za ovladavanje jezičnim djelatnostima i dalje je tekst, a učenje i poučavanje sadržaja prilagođeno je vrsti školovanja i struci. Učenika treba poticati na samoispričavanje pogreški, a ne mu direktno ukazivati na njih.

7.1. ISHODI KURIKULUMA PO RAZREDIMA

U petom razredu osnovne škole u domeni hrvatski jezik i komunikacija predviđa da će učenik usvojiti jezična pravila o pisanju velikog i malog slova u imenima te pisanje zareza iza uzvika i vokativa. Jedan od ishoda podrazumijeva razlikovanje promjenjivih i nepromjenjivih riječi do čega se dolazi čitanjem i oblikovanjem tekstova te analizom čestih riječi u tim tekstovima.

U domeni hrvatski jezik i komunikacija za šesti razred osnovne škole od učenika se očekuje da pri oblikovanju teksta primjenjuje jezična znanja o promjenjivim vrstama riječi na oglednim i čestim primjerima, prepoznaje vrste zamjenica, koristi glagolske imenice i glagolski pridjev trpni te upotrebljava glagolske oblike za izricanje vremena i načina. Iz jezičnopovijesne perspektive, učenik treba uočiti jezičnu raznolikost hrvatskog jezika, prepoznati hrvatska narječja i govore te se upoznati s trojezičnošću i tropismenošću hrvatske kulture.

U sedmom razredu osnovne škole u domeni hrvatski jezik i komunikacija učenik bi pri oblikovanju teksta trebao učiti o sintaktičkom ustrojstvu rečenice, odnosno naučiti raspoznavati njene sastavne dijelove. Također bi trebao znati provesti i bilježiti glasovne promjene u riječima te imenovati naglaske u standardu. Iz povijesnog aspekta, učenik bi trebao uočiti povezanost razvoja hrvatskog jezika s razvojem nacionalnog identiteta i kulture te se upoznati s tekstovima i događajima važnima za taj razvoj.

U domeni hrvatski jezik i komunikacija za osmi razred osnovne škole učenik analizirajući tekst, primjenjuje znanja o rečenicama po njihovom sastavu te uspoređuje različite odnose među riječima objašnjavajući njihovo značenje u različitim kontekstima.

Treba znati kako se nastava iz predmeta Hrvatski jezik ne bi trebala grubo odjeljivati i provoditi po strogo određenom rasporedu što se tiče sadržaja domena. Potiče se da se domene međusobno isprepliću tako da nije zabranjeno na satu obrade književnosti ili teme iz medija i kulture ispraviti ili usput napomenuti što o jezičnoj značajki određenog jezičnog izraza koji se možda koristi u kontekstu „nejezičnog“ sata. Takav pristup sugerira nam da je nastava jezika prisutna i u svim domenama nastave predmeta Hrvatski jezik te da se može dogoditi da se neke jezične činjenice pouče ili ponove u sklopu domene književnost i stvaralaštvo ili domene mediji i kultura.

7.2. KAJKAVSKO NARJEČJE U NASTAVI HRVATSKOGA JEZIKA

Istraživanje, koje je 2016. godine provedeno na Odsjeku Učiteljskog fakulteta u Čakovcu¹³, kojim su ispitani stavovi učenika odnosno govornika kajkavskog narječja o kajkavskom narječju, njegovu mjestu u sustavu obrazovanja i njegovoj upotrebi u govoru, čitanju i pisanju, ustanovilo je da se kajkavsko narječje u nastavi ne koristi često te da kada se učenici u školi koriste kajkavskim narječjem da to nije u formalnim situacijama nego u razgovoru izvan nastave.

To potvrđuje svrhu nastave Hrvatskoga jezika i njezinu težnju da služi učenicima da lakše ovladaju hrvatskim standardnim jezikom. Ispitanici su odgovorili da se kajkavskim narječjem najviše služe u nastavi Hrvatskog jezika, što je očekivano jer je kajkavsko narječje dio nastavnog programa u predmetu Hrvatski jezik, i u nastavi Tjelesne i zdravstvene kulture što se može pripisati neformalnom nastavnom okruženju i sportskoj opuštenosti. Također, istraživanjem su dobiveni rezultati koji pokazuju da je najčešći oblik korištenja kajkavskog narječja u govoru.

Ovo istraživanje također potvrđuje problem premalog broja sati koji su posvećeni stvaralačkom radu na zavičajnom govoru.

Kurikulumom hrvatskog jezika učenik već u četvrtom razredu osnovne škole objašnjava razliku između zavičajnoga govora i hrvatskoga standardnoga jezika odnosno izražava se

¹³ Istraživanje je objavljeno u *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskog jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, Vol. 14 No. 2, 2016.

zavičajnim govorom i prepoznaje razliku između zavičajnoga govora i hrvatskoga standardnoga jezika te uočava važnost učenja hrvatskoga standardnoga jezika i pozitivnoga odnosa prema mjesnom govoru. U petom razredu osnovne škole nadograđuje to znanje prepoznavanjem komunikacijskih situacija koje zahtijevaju uporabu standardnoga jezika. Prema Kurikulumu i modulu Hrvatski jezik i komunikacija to su dva ishoda u kojima se izravno obrađuju hrvatska narječja. U odjeljku Kurikuluma o učenju i poučavanju predmeta naglašava se da tekstove na kojima se uči hrvatski jezik, između ostalog, treba izabirati i prema načelu zavičajnosti.

Time se može zaključiti kako se ne osporava uporaba zavičajnog govora u područjima slobodnijeg i kreativnijeg dijela nastave hrvatskoga jezika, ali mu se ne daje previše prostora u cjelokupnoj komunikacijskoj nastavi.

8. POTEŠKOĆE U OVLADAVANJU STANDARDOM

8.1. POGREŠKE

Nije iznenađujuća pojava da se prilikom korištenja hrvatskim standardnim jezikom često javljaju poteškoće oko čijeg se točnog određenja i imenovanja jezični teoretičari ne mogu jednosložno usuglasiti. Poteškoće koje se javljaju u ovladavanju standardnojezičnom normom u literaturi se najčešće određuju kao propusti, pogreške i odstupanja.

Pavličević-Franić (2005: 169) u pismenim radovima učenika uočava pogreške koje razvrstava u tri kategorije: jezične pogreške, nejezične pogreške i slučajne pogreške koje još naziva i propustima. Autorica pogreškom smatra svako odstupanje od pravopisne, gramatičke, leksičke i stilističke norme hrvatskog standardnoga (književnoga) jezika. Prema toj definiciji, kojoj je sklon i Rosandić (2002: 97), razlikuje podvrste jezičnih pogrešaka koje dijeli na gramatičke, leksičke, pravopisne i stilističke. Mnogim vježbama i zadacima usavršava se znanje o tim dijelovima jezika kako bi jezične pogreške bile rjeđe i malobrojnije.

Određenje pojma pogreške koje donose spomenuti autori u svojoj definiciji obuhvaća i pojmove propusta i odstupanja. Zbog toga poneki teoretičari teže razgraničavanju tih triju pojmova – pogreška, propust i odstupanje.

Među teoretičarima koji žele točnije odrediti sadržaj spomenutih pojmova ističu se Jelaska i Bjedov (2015: 230) koji zaključuju da bi se o pravim jezičnim pogreškama moglo govoriti tek po završetku jezičnog razvoja, a u procesu ovladavanja pogreškom se smatraju oni

oblici koji se pogrešno koriste iako ih je na tom stupnju razvoja već trebalo usvojiti (npr. *vidjeti ću* umjesto *vidjet ću*).

8.2. PROPUSTI

Uz pogreške u jezičnoj proizvodnji često se javljaju i propusti na koje se ne gleda tako oštro kao na pogreške i odstupanja. Prema propustima se opuštenije pristupa zato što oni nisu rezultat neznanja ili nepoznavanja standardnojezične norme nego su podložni mnogim drugim utjecajima te se često ostvare slučajno (Rosandić 2002: 97). Jelaska i Bjedov (2015: 229) kao najčešće nejezične čimbenike navode stanja umora, rastresenosti, napetosti i sličnih stanja koja su trenutna i tada mogu utjecati na nepravilnu jezičnu produkciju. U stručnoj se literaturi još nazivaju: slučajne pogreške, slovne pogreške ili omaške (Pavličević-Franić 2005: 168, 172, Rosandić 2002: 97).

Unatoč tome što se propustima narušava jezična norma, jedna od pozitivnih strana propusta jest da se oni u nekoj drugoj situaciji mogu izbjeći te ih učenik može sam uočiti i ispraviti. Učenik ima veću mogućnost nadgledanja u pisanoj komunikaciji pa je očekivano da će tada lakše ispraviti propuste koji se mogu pojaviti na razini pojedinoga slova u obliku ispuštanja, zamjenjivanja ili iskrivljavanja slova ili na razini riječi ispuštanjem sloga ili izostavljanjem čitave riječi (Pavličević-Franić 2005: 172). Boljom pripremljenošću, većom koncentracijom i manjim jezičnim strahom propusti se mogu svesti na minimum.

8.3. ODSUPANJA

Jelaska i Bjedov (2015: 230, 231) odstupanja dijele u nekoliko kategorija – prijenosna, razvojna, navođena, izvorna. Prijenosna su ona koja svaki izvorni govornik hrvatskog jezika prenosi u služenje standardom. (npr. *bil sam* umjesto *bio sam*). Razvojna odstupanja u procesu učenja kada govornik zna određena pravila, ali ih krivo primjenjuje ili ih nije dobro shvatio npr. (*trpila ga je cijeli dan* umjesto *trpjela ga je cijeli dan*). Kada prilikom poučavanja nastavnici ne procijene dobro stupanj ovladanosti znanjem, pojavljuju se navođena odstupanja za koja učenici tada nisu krivi i ne mogu u toj dobi znati da su kriva. Izvorna odstupanja nastaju prilikom dodira s okolinom, posebice učiteljima koji određene oblike smatraju nižim registrom standardnoga jezika.

9. MORFOLOGIJA

Da bi se pravilno i uspješno ovladalo gramatikom nekoga jezika, pa tako i hrvatskoga standardnoga jezika, potrebno je usvojiti teorijska i praktična znanja različitih disciplina poput

fonologije, stilistike, leksikologije, morfologije i sl. U ovom radu pozornost se obraća najviše na morfologiju koju Marković definira kao „jezikoslovni nauk o ustroju riječi“ (Marković, 2013: 4). Barić i sur. morfologiju shvaćaju kao dio gramatike koja proučava vrste riječi i njihove oblike, tj. njihovu morfološku strukturu (Barić i sur., 2005: 95). Morfologija, između ostalog, proučava najmanje jezične jedinice koje imaju svoje značenje i oblik te se nazivaju morfemima. Po Markoviću ovladavanje jezikom podrazumijeva proizvodnju i razumijevanje nepresušnog broja iskaza koji nisu nikad prije proizvedeni ni opisani. (Marković 2013: 3).

Alerić morfologiju dijeli na dvije vrste – opisna morfologija (morfologija u širem smislu) i normativna morfologija (morfologija u užem smislu) (Alerić, 2009: 11). Morfologija u širem smislu bavi se proučavanjem morfologije u cijelosti ne mareći jesu li jezične činjenice koje izučava potvrđene u praksi ili nisu. Opisna je morfologija dio opisne gramatike koja „podrazumijeva cjelovit opis morfologije bilo kojega (flektivnog) organskog ili neorganskog jezičnog sustava“ (Alerić, 2009: 11). Dok se opisna morfologija bavi opisom cijelog korpusa, normativna morfologija u središte svojeg zanimanja stavlja pravila i norme kojima određuje što pripada standardnom jeziku, odnosno oblikuje morfološku kodifikacijsku normu standardnoga idioma te uključuje i sinkronijski i dijakronijski opis (Alerić, 2009: 12). Osim što normativna gramatika koja je dio normativne morfologije propisuje što je pravilno, a što nije, na njoj je i da se bavi proučavanjem promjena koje se događaju u standardnom idiomu te što one govore o stanju norme i kako utječu na nju. Mijene koje se događaju u normiranom jeziku, normativna morfologija može, nakon razmatranja, potvrditi ili odbaciti te ih time nazvati normiranim ili nenormiranim pa se može zaključiti kako ona na neki način određuje daljnji jezični razvoj (isto).

9.1. MORFOLOŠKA NORMA

Morfološka je norma skup pravila i odredbi o tome što je u skladu sa standardnim idiomom, a što nije. Ona je jezična jer joj je temelj organski govor, no određuje što je gramatički pravilno u standardu pa se određuje i kao standardnojezična (Ćužić 2014: 94).

Alerić naglašava kako je za opis morfološke norme potrebno odrediti inherentna i redundantna obilježja morfoloških činjenica te navesti sva odstupanja od morfološke norme (Alerić, 2009: 13). Određena odstupanja koja su česta i koja se javljaju u velikog broja govornika lakše je predvidjeti i pristupiti umanjivanju njihove učestalosti, no postoje i odstupanja koja nisu česta ili koja se javljaju u vrlo malo govornika te je takva odstupanja teško pretpostaviti i/ili ih pokušati spriječiti (isto). Nadalje, Alerić objašnjava kako je stupanj

standardnojezične kompetencije moguće utvrditi samo za govoreni i/ili pisani diskurs za koji se ostvare tri preduvjeta. Naime, stupanj ovladavanja ili neovladavanja nekom morfološkom normom može se ustanoviti za diskurs za koji se pokaže da njegov autor u određenoj mjeri posjeduje standardnojezičnu kompetenciju, da njegov autor svjesno nastoji komunicirati na standardnome idiomu i da situacija u kojoj autor diskursa komunicira zahtijeva komuniciranje na standardnome idiomu (Alerić, 2009: 14).

Sastaviti popis svih odstupanja od morfološke norme gotovo da je neizvedivo, no zato se mogu odrediti najčešća odstupanja te na temelju njih formirati registar koji će poučavateljima jezika pomoći prepoznati i ispraviti pogreške, a učenicima će pomoći u samom usavršavanju standardnojezične kompetencije (Alerić, 2009: 14).

9.2. MORFOLOGIJA U NASTAVI

U okviru nastave predmeta Hrvatski jezik učenike se suočava s mnogim zakonitostima kojima je omeđen standardni jezik koji se usvaja u školskom sustavu. Jedna od grana koja donosi poprilično mnogo prijepora jest nastava morfologije. Nastavu morfologije može se motriti samostalno, a može se i sagledavati u odnosu na druge discipline te je tada najčešće u korelaciji s nastavom fonologije, kao i nastavom pravopisa i pravogovora. Dakako, nastava morfologije u uskoj je vezi i s nastavom sintakse, semantike i stilistike. Tako sveobuhvatna upotrebljiva metodika nastave hrvatskoga jezika formirat će osposobljene učenike koji će znati koristiti standardni jezik u svim okolnostima te lako međusobno povezivati nastavu književnosti, nastavu medijske kulture i nastavu jezika (Rosandić – Silić, 1979: 7).

Osnovni obrazovni ciljevi nastave morfologije kreću od teorijskog usvajanja morfološke norme koja će stvoriti uvjete za praktičnu primjenu što će posljedično, u širem kontekstu, dovesti do lakšeg aktivnog uključivanja pojedinca u sve pore života (isto).

Nadalje, način prepoznavanja obrazaca po kojima se smjenjuju morfološki oblici potiče učenike na razmišljanje i izgrađivanje logičkog mišljenja koje će im uvijek biti iskoristivo, a koje se može razvijati induktivno ili deduktivno (Rosandić – Silić, 1979: 8).

Alerić razlikuje normativnu gramatiku¹⁴ po namjeni koja može biti znanstvena ili školska. One se razlikuju po načinu obrade, upotrebi stila i sličnim odrednicama. Gramatika koja se poučava u školama mora biti prilagođena toj svrsi te pružiti učeniku razumijevanje funkcioniranja jezika kako bi i sam usavršio svoj jezik. Potrebno je da je školska gramatika

¹⁴ A time i normativnu morfologiju.

povezana sa znanstvenom gramatikom u temeljnim sustavima, no u školskom okruženju valja pronaći najprikladnije nastavne metode i postupke prilagođene dobi za što bolje usvajanje standardnoga idioma (Alerić, 2009: 25).

Nastava morfologije osim obrazovnih ciljeva odlikuje se i odgojnim aspektom kojim u učenika razvija naklonost prema narodu i jeziku, promiče moral i kritičko mišljenje i pokreće znatiželju o nužnosti stalnog gajenja i unapređivanja vlastitog izražavanja (Rosandić – Silić, 1979: 10).

9.3. PREGLED ISTRAŽIVANJA Odstupanja od morfološke norme

Nenormativna upotreba prijedloga, nenormativna upotreba vremena i načina (posebno kondicionala, aorista, imperfekta i futura), nenormativna upotreba padeža (posebno instrumentala sredstva, vokativa i genitiva množine) i nenormativna upotreba kategorije određenosti i neodređenosti četiri su kategorije najčešćih odstupanja od morfološke norme koja u svojim istraživanjima ističu i Rosandić¹⁵ i Težak¹⁶.

Prije Rosandića i Težaka (čiji su popisi odstupanja noviji) odstupanjima od morfološke norme, prilikom uobličavanja jezičnih priručnika, suočili su se i mnogi drugi jezikoslovci kao npr. Jonke, Vidović, Pavešić i drugi (Alerić, 2009: 16).

1957. godine Travinić¹⁷ se upustio u proučavanje školskih zadataka te bilježenje najčešćih pogrešaka u njima. U polju morfologije kao česte pogreške, između ostalih, zamjećuje: pisanje enklitika *ju – je* u akuzativu, pisanje futura I., upotreba *koji – kojega* u akuzativu, upotreba povratno-posvojne zamjenice *svoj*, pisanje prijedloga uz neodređene zamjenice koje počinju s *ni-*, pisanje kondicionala, instrumental društva i sredstva, posvojni genitiv.

Deset godina poslije Travinićeva istraživanja, Sović¹⁸ vrši istraživanje na korpusu maturanata sisačkih škola te izdvaja dva najčešća morfološka odstupanja – odstupanje u glagolskom pridjevu radnom (*doša, bijo, videl...*) i odstupanje u trećem licu množine prezenta (*vidiju*).

Od suvremenih lingvista najopsežnije istraživanje o morfološkim odstupanjima proveo je Alerić¹⁹ za potrebe svoje doktorske disertacije prije više od deset godina. Njegovim

¹⁵ Rosandić, D. 1969: 66-68 i Rosandić, D. 2002: 7.

¹⁶ Težak, S. (1996), *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Zagreb: ŠK, 282-283

¹⁷ Travinić, R. (1957/58), *Jedno mišljenje o obradi pravopisa u srednjoj školi*, Jezik VI., 22-24

¹⁸ Sović, I. (1967/68), *Neka zapažanja o učeničkoj pismenosti*, Jezik XV., 22-29

¹⁹ Alerić, M. (2009), *Normativna morfologija u nastavi hrvatskoga jezika*, Doktorska disertacija

istraživanjem obuhvaćeno je 238 osnovnoškolskih učeničkih školskih zadaća i 132 ispravka školskih zadaća te 122 srednjoškolske učeničke školske zadaće i 9 ispravaka školskih zadaća u preko 15 škola. Osim što uočava i analizira odstupanja u školskim zadaćama, uspoređuje odstupanja školskih zadaća svojeg korpusa istraživanja s onima koje su prije njega donijeli Rosandić i Težak.

Alerić odstupanja od morfološke norme po njihovim obilježjima dijeli u dvije skupine:

1. zamjena normativne kategorije (obilježja) nenormativnom – za popisivanje ovih morfoloških kategorija koje odstupaju od morfološke norme najčešće je nužno poznavati kontekst;
2. izostanak ili nenormativno pojavljivanje vrste riječi, zamjena normativne vrste riječi nenormativnom – za popisivanje ovih morfoloških kategorija koje odstupaju od morfološke norme nije nužno poznavati kontekst te se ova odstupanja odnose na vrste riječi.

10. ODSUPANJA OD MORFOLOŠKE NORME HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA: ISTRAŽIVANJE

10.1. SVRHA I PRETPOSTAVKE ISTRAŽIVANJA

Polaskom u školu dijete značajnije mijenja svoju rutinu te se u njegovu životu događaju brojne promjene. Jedna od tih promjena, koju dijete zasigurno primjećuje, jest jezik, odnosno, dijete prepoznaje da idiom kojim se govori u njegovoj dosadašnjoj okolini nije isti onom kojim se govori u školi. Tada počinje dugotrajan i zahtjevan proces ovladavanja normama standardnog jezika koji prije svega iziskuje pozitivan stav prema hrvatskom standardnom idiomu te motivaciju i kvalitetan sustav poučavanja koji će učeniku pružiti razvijanje vlastitih kompetencija na najvišoj mogućoj razini.

Govor koji je dijete usvojilo u prvim godinama svojega života utječe i na daljnje učenje standardnoga idioma te zbog toga često dolazi do pogrešaka u standardnom pismu i govoru. Imanentna se gramatika razlikuje u gotovo svakog učenika te je teško očekivati da će se oni naći na zajedničkoj početnoj crti. No, zato se mogu proučavati mjesni govori koji su, ipak, rasprostranjeni na manjem području pa ih je lakše dohvatiti i povezati s učeničkim imanentnim gramatikama.

„Standardni je idiom za svakog pojedinca na određen način novo znanje, ali u kojem pojedinac, bez obzira na to što standardnim idiomom još nije ovladao, može prepoznati dijelove

staroga, poznatoga znanja, s obzirom na činjenicu da njegov zavičajni/mjesni idiom, u širem smislu, pripada istom jezičnom sustavu kao i standardni idiom.“ (Alerić, 2009: 60). Učenik standardom može lakše ovladati služeći se metodom učenja razlika u odnosu na njegov organski idiom jer je standard nastao na temeljima određenih organskih govora koji se mogu potvrditi u tradiciji hrvatskoga jezika.

Kako bi se otklonila odstupanja i loše navike u pismu i govoru standardnim idiomom, potrebno je krenuti od utvrđivanja onih najčešćih koje u najvećoj mjeri razdiru jedinstvenost standardnog idioma. Cilj je ovoga istraživanja ponukati sve govornike, ponajprije učenike i nastavnike, standardnoga idioma da teže što boljoj umješnosti uporabe hrvatskoga standardnoga idioma te poticati važnost očuvanja svoje suverenosti putem jezičnog sustava. Svrha istraživanja koje će se analizirati u ovome radu bila je ustanoviti i razjasniti razinu usvojenosti morfološke norme hrvatskoga standardnog idioma učenika osnovne škole kajkavsko-štokavskoga govornoga područja. Rezultati istraživanja pokušat će se povezati s imanentnim gramatikama učenika, odnosno zaključiti jesu li učenička odstupanja nastala zbog utjecaja imanentnih gramatika ili su odstupanja rezultat isključivo nedovoljno dobrog ovladavanja standardnojezičnom normom. Isto tako, rezultati mogu potaknuti nastavnika u promjeni načina poučavanja standardnoga idioma.

Očekuje se da će stariji učenici²⁰ biti uspješniji u rješavanju upitnika zato što se nalaze na višem stupnju obrazovanja te su imali prilike duže ovladavati normom hrvatskoga standardnoga jezika nego što su to imali mogućnosti učenici petog i šestog razreda.

Hipoteze koje su postavljene prije istraživanja su sljedeće:

H1: Broj odstupanja manji je u sedmom i osmom razredu u odnosu na peti i šesti razred.

H2: Većina morfoloških odstupanja nastala je zbog velikog utjecaja imanentne gramatike.

10.2. OPIS UPITNIKA I ISTRAŽIVANOG KORPUSA

Sastavljeni upitnik za provjeru poznavanja morfološke norme namijenjen je učenicima osnovne škole. Upitnik je nestandardiziranog objektivnog tipa, a temelj u njegovu sastavljanju bila su prijašnja istraživanja te teme pa su tako i ispitana odstupanja za koja je prethodno utvrđeno da su češća. Ispitanicima su u zadacima bile ponuđene po 3 rečenice iz uobičajenih komunikacijskih situacija među kojima su trebali zaokružiti slovo ispred rečenice u kojoj se ne

²⁰ 7. i 8. razred

pojavljuje morfološko odstupanje ili otkloniti jedno ili više morfoloških odstupanja u rečenici u kojoj do njih dolazi.

Istraživanje je provedeno upitnikom koji se sastoji od ukupno 25 zadataka podijeljenih u tri različita tipa pitanja. Prvih 18 zadataka zatvorenog su tipa. Ispitanicima su ponuđena tri moguća odgovora među kojima treba uočiti onu rečenicu u kojoj nema odstupanja od norme hrvatskoga standardnoga jezika. Drugi dio zadataka čini 6 zadataka otvorenoga tipa. Ispitanici trebaju uočiti odstupanje ili odstupanja u ponekim ponuđenim rečenicama i ispraviti ih²¹. I zadnji zadatak (25. zadatak) otvorenog je tipa, a ispitanici u nekoliko rečenica trebaju opisati kako zamišljaju svoj savršen dan. Posljednjim se zadatkom očekuje uvid u uporabu prezenta, infinitiva i futura I. te pojavu nekih nepredvidljivih odstupanja koja će biti navedena.

Upitnik je anonimn, a ispitanici, zbog kasnije analize rezultata, trebaju napisati koji razred trenutno pohađaju. Ispitanici su prije samog ispunjavanja upitnika obaviješteni o namjeni zadanog upitnika te da će se njihovi odgovori koristiti samo u svrhu izrade ovog diplomskog rada. Time su ispitanici potaknuti izbaciti strah i tremu jer im o rezultatima upitnika neće ovisiti ocjena iz predmeta Hrvatski jezik. Isto tako za rješavanje upitnika predviđeno je maksimalno 45 minuta, no svi su učenici ispunili upitnik prije isteka vremena. Svi učenici koji su pristupili ispunjavanju upitnika posjeduju određeno standardnojezično znanje²², svjesni su formalnosti situacije i zamoljeni su na to da odgovaraju u skladu s normom hrvatskoga standardnog jezika čime su ostvarena tri osnovna uvjeta za pristupanje procjenjivanju ovladanosti standardnojezične morfološke norme (Alerić, 2009: 14).

Uzorak na kojem je provedeno istraživanje sastojao se od 44 ispunjena upitnika. U istraživanju su sudjelovali učenici od petog do osmog razreda Osnovne škole „Antun Klasinc“ Lasinja, a istraživanje je provedeno dana 8. lipnja 2022. godine. Mjesto Lasinja nalazi se na desnoj obali rijeke Kupe u Karlovačkoj županiji, a zanimljivo je zato što dio govornika pripada kajkavskom govornom području, a dio štokavskom govornom području. Mjesto istraživanja odabrano je prema mjestu stanovanja autorice ovoga rada koja i sama pripada jednom od tih dvaju govornih područja.

²¹ Prilikom ispravljanja upitnika uočeno je kako nitko nije ispravio riječ *bonbonjeru* u 22. zadatku pa se to odstupanje nije računalo jer su u istoj rečenici bila još 2 odstupanja te je bod dobiven ako su ta oba odstupanja ispravljena (*brat od Tene* i *kupijo*).

²² Tome u korist ide vrijeme provođenja upitnika – kraj školske godine pa su i učenici petog razreda stekli veću kompetenciju.

Ispunjeni upitnici ispravljeni su i detaljno pregledani nekoliko puta kako bi se smanjila vjerojatnost pogreške te dobili što vjerodostojniji i valjaniji podaci o odstupanjima. Prevelikih poteškoća u ispravljanju upitnika nije bilo, osim što je posljednji zadatak²³ bilo teže ispraviti zbog ponekih nečitkih rukopisa. Treba napomenuti da je bilo nekoliko zadataka u kojima ispitanici nisu zaokružili nijedan od ponuđenih odgovora iz čega se zaključuje kako nisu prepoznali odstupanje te je njihov (ne)odgovor, također, protumačen kao odstupanje.

U pojedinim zadacima zastupljene su sljedeće kategorije odstupanja:

ZAMJENA NORMATIVNE MORFOLOŠKE KATEGORIJE NENORMATIVNOM		
A) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE RODA	ZAMJENA ŽENSKOGA RODA MUŠKIM ILI SREDNJIM RODOM	9. zadatak
B) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE SPOLA	ZAMJENA ŽENSKOGA SPOLA MUŠKIM SPOLOM	21. zadatak
C) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE BROJA	ZAMJENA JEDNINE MNOŽINOM I ZAMJENA MNOŽINE JEDNINOM	15. zadatak
D) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE PADEŽA	ZAMJENA DATIVA GENITIVOM	14. zadatak
E) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE ODREĐENOSTI	ZAMJENA NEODREĐENOSTI ODREĐENOŠĆU	17. zadatak
F) ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE NAČINA	ZAMJENA 1.L.JD. KONDICIONALNA (BIH) 2.L.JD. ILI 3.L.JD. (BI) I ZAMJENA 3.L.JD. KONDICIONALNA 1.L.JD. KONDICIONALNA	1. zadatak
ZAMJENA NORMATIVNE VRSTE RIJEČI NENORMATIVNOM		
A) ZAMJENA IMENICA	1) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA	6. zadatak

²³ 25. je zadatak bio zadnji.

	<p>GENITIVA MNOŽINE NENORMATIVNIM</p> <p>2) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA VOKATIVA JEDNINE NENORMATIVNIM</p>	7. zadatak
B) ZAMJENA ZAMJENICA	<p>1) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA OSOBNE ZAMJENICE NENORMATIVNIM – <i>JU / JE</i></p> <p>2) ZAMJENA POVRATNO- POSVOJNE ZAMJENICE POSVOJNOM – <i>MOJ / SVOJ</i></p> <p>C) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA AKUZATIVA ZAMJENICE <i>KOJI</i> NENORMATIVNIM – <i>KOJI / KOJEG</i></p>	<p>8. zadatak</p> <p>4. zadatak</p> <p>16. zadatak</p>
D) ZAMJENA PRIDJEVA	<p>ZAMJENA PRIDJEVA PRIJEDLOGOM <i>OD</i> I GENITIVOM IMENICE – POSVOJNI GENITIV</p>	22. zadatak
E) ZAMJENA PRILOGA	<p>ZAMJENA NORMATIVNOG MJESNOG PRILOGA NENORMATIVNIM – PRILOZI: <i>GDJE, KAMO,</i> <i>KUDA</i></p>	18. zadatak
F) ZAMJENA PRIJEDLOGA	<p>1) ZAMJENA NORMATIVNOG PRIJEDLOGA NENORMATIVNIM – PRILOZI: <i>UNATOČ,</i> <i>USPRKOS, RADI, ZBOG, S, SA</i></p> <p>2) ZAMJENA NEPRIJEDLOGA PRIJEDLOZIMA –</p>	<p>10., 14. i 20. zadatak</p> <p>10. zadatak</p>

	NENORMATIVNA UPORABA INSTRUMENTALA DRUŠTVA I SREDSTVA 3) NENORMATIVNO PISANJE PRIJEDOGA UZ NEODREĐENE ZAMJENICE NA <i>NI</i> -	13. zadatak
G) ZAMJENA GLAGOLA	1) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA FUTURA I. NENORMATIVNIM 2) ZAMJENA NORMATIVNOG OBLIKA GLAGOLSKOGA PRIDJEVA RADNOG NENORMATIVNIM	11. zadatak 2., 22. i 24. zadatak
H) ZAMJENA VEZNIKA	ZAMJENA NORMATIVNOG VEZNIKA NENORMATIVNIM – VEZNIK <i>POŠTO</i>	12. zadatak
I) ZAMJENA ČESTICA	ZAMJENA NEČESTICE ČESTICOM – ČESTICA <i>DA</i>	19. zadatak

Tablica 1. Kategorije odstupanja

10.3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pregledavanjem ispunjenih upitnika i bilježenjem točnih i netočnih odgovora, zamijećena su područja morfološke norme u kojima najčešće dolazi do odstupanja te kako su se ta odstupanja pojavljivala u odnosu na dob učenika. U nastavku ovoga dijela rada prikazat će se rezultati istraživanja za svaki razred pojedinačno kako bi se na kraju moglo zajedno usporediti odstupanja učenika petoga i šestoga razreda sa skupinom odstupanja učenika sedmoga i osmoga razreda.

10.3.1. ANALIZA Odstupanja UČENIKA PETOG RAZREDA

Istraživanju je pristupilo desetero učenika 5. razreda, a u nastavku su opisana neka njihova najčešća²⁴ i najrjeđa²⁵ odstupanja od morfološke norme.

Učenici su najviše odstupanja (80% i više) ostvarili u 4.,6.,12.,18. i 20. zadatku. Dakle, najviše odstupanja zabilježeno je u morfološkim kategorijama: zamjena povratno-posvojne zamjenice posvojnog – *moj / svoj*, zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim, zamjena normativnog veznika nenormativnim – veznik *pošto*, zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozima: *gdje, kamo, kuda* i zamjena normativnog prijedloga nenormativnim – prijedlozi: *radi* i *zbog*. Od navedenih odstupanja najviše učenika počinilo je pogrešku u 18. zadatku odnosno nitko nije znao prepoznati pravilnu upotrebu mjesnih priloga *gdje, kamo* i *kuda*. Nadalje, svi osim jednog učenika ili učenice napravili su odstupanje u 6. zadatku ne prepoznavši normativni oblik genitiva množine. Najviše učenika odstupilo je od morfološke norme zaokruživši kao točan odgovor rečenicu koja glasi: *Bio je bolji od svih ronioaca*. Ostala navedena odstupanja u jednakom su postotku bila zastupljena u učenika.

Najmanje odstupanja (20% i manje) učenici su zabilježili u 5.,7.,21.,22. i 24. zadatku. Dakle, najbolje su ovladali morfološkom normom koja se ispitivala tim zadacima, a trebalo je prepoznati pravilan oblik glagolskog pridjeva radnog, normativni oblik vokativa jednine, zamjenu ženskog spola muškim spolom te pravilno oblikovati posvojni genitiv. Najuspješnije su usvojili morfološku kategoriju vokativa jednine koja se ispitivala 7. zadatkom u kojem su svi učenici prepoznali točan odgovor. Samo jedan učenik ili učenica nije u preposljednjem zadatku ispravio nepravilan oblik glagolskog pridjeva radnog u točan (*vidjeo*). Preostala tri zadatka jednako su uspješno riješena u učenika te se može reći da je odstupanje gotovo minimalno.

Navedeni podaci prikazani su u *Tablici 2*. Prikaz rezultata učenika petog razreda.

NAJČEŠĆA ODSTUPANJA (80% i više)	ZAMJENA PRILOGA	zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozima: <i>gdje, kamo, kuda</i>
---	------------------------	---

²⁴ Od najčešćih prema češćima

²⁵ Od rjeđih prema najrjeđima

	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim
	ZAMJENA VEZNIKA	zamjena normativnog veznika nenormativnim – veznik <i>pošto</i>
	ZAMJENA ZAMJENICA	zamjena povratno-posvojne zamjenice posvojnog – moj / svoj
	ZAMJENA PRIJEDLOGA	zamjena normativnog prijedloga nenormativnim – prijedlozi: <i>radi</i> i <i>zbog</i>
NAJMANJA ODSTUPANJA (20% i manje)	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE SPOLA	zamjena ženskog spola muškim spolom
	ZAMJENA PRIDJEVA	zamjena pridjeva prijedlogom <i>od</i> i genitivom imenice – posvojni genitiv
	ZAMJENA GLAGOLA	zamjena normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog nenormativnim
	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim

Tablica 2. Prikaz rezultata učenika petog razreda.

10.3.2. ANALIZA ODSTUPANJA UČENIKA ŠESTOG RAZREDA

Učenika šestog razreda, koji su ispunjavali upitnik, bilo je četrnaestero, a njihova najčešća i najrjeđa odstupanja prikazana su u tablici.

Najčešća odstupanja (80% i više) zabilježena su u morfološkim kategorijama: zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim, zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozi: *gdje*, *kamo*, *kuda* i zamjena normativnog prijedloga nenormativnim – prijedlozi: *radi* i *zbog* odnosno u 6., 18. i 20. zadatku. Od navedenih odstupanja u svih je učenika uočeno odstupanje u 6. zadatku kojim se ispitalo prepoznavanje normativnog oblika

genitiva množine, a preostala dva odstupanja podjednako su zastupljena iz čega se može zaključiti kako im nisu poznate razlike u značenjima mjesnih priloga te spomenutih prijedloga.

Najrjeđa odstupanja (20% i manje) uočena su u 7.,8.,22.,23. i 24. zadatku. Tim su se zadacima ispitivala odstupanja od morfološke norme koja se odnose na: zamjenu normativnog oblika vokativa jednine, zamjenu normativnog oblika osobne zamjenice *ju / je*, zamjenu pridjeva prijedlogom *od* i genitivom imenice – posvojni genitiv i zamjenu normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog nenormativnim. Samo dvoje učenika šestog razreda nije opazilo da u 23. zadatku²⁶ nema odstupanja od morfološke norme. Zanimljivo je da su odstupanja zabilježena u jednakom postotku u svih pet navedenih zadataka iz čega se može zaključiti da je ovim kategorijama morfološke norme uspješno ovladala većina ispitanih učenika. Zamijećeno je da su učenici isto odstupanje od morfološke kategorije uspješnije riješili u drugom dijelu upitnika u kojem su zadaci bili otvorenog tipa te je trebalo ispraviti odstupanje koje se uočava. Tako je 86% učenika u 24. zadatku²⁷ primijetilo odstupanje u morfološkoj kategoriji glagolskog pridjeva radnog te točno ispravilo to odstupanje, a ista takva odstupanja nisu jednako uspješno raspoznali u 2. zadatku²⁸ gdje su bile ponuđene tri rečenice od kojih je u dvije glagolski pridjev radni bio oblikovan nepravilno.

Prethodno opisani rezultati prikazani su u *Tablici 3*. Prikaz rezultata učenika šestog razreda.

NAJČEŠĆA ODSTUPANJA (80% i više)	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim
	ZAMJENA PRILOGA	zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozi: <i>gdje, kamo, kuda</i>
	ZAMJENA PRIJEDLOGA	zamjena normativnog prijedloga nenormativnim – prijedlozi: <i>radi i zbog</i>

²⁶ 23. zadatak – *Kad je bio dječak, nosio je naočale.*

²⁷ 24. zadatak – *Vidjeo sam Maju na igralištu.*

²⁸ 2. zadatak – *Voljela je brati cvijeće. / Bruno je htjeo biti pjevač. / Bio je tamo i vidjeo nesreću.*

NAJMANJA ODSTUPANJA (20% i manje)	ZAMJENA IMENICA	zamjenu normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim
	ZAMJENA ZAMJENICA	zamjenu normativnog oblika osobne zamjenice nenormativnim - <i>ju / je</i>
	ZAMJENA PRIDJEVA	zamjenu pridjeva prijedlogom od i genitivom imenice – posvojni genitiv
	ZAMJENA GLAGOLA	zamjenu normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog nenormativnim

Tablica 3. Prikaz rezultata učenika šestog razreda.

10.3.3. ANALIZA ODSTUPANJA UČENIKA SEDMOG RAZREDA

U provedenom istraživanju sudjelovalo je dvanaestero učenika sedmog razreda. Najčešća i najrjeđa odstupanja od morfološke norme koja su u njih zamijećena prikazana su u *Tablici 4. Prikaz rezultata učenika sedmog razreda, a opisana su u nastavku.*

Najčešća odstupanja od morfološke norme zabilježena su u 6., 12., 17. i 18. zadatku. Spomenutim zadacima ispitivala su se odstupanja od morfološke norme u sljedećim kategorijama: zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim, zamjena normativnog veznika nenormativnim – veznik *pošto*, zamjena unutar kategorije određenosti i zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozi: *gdje, kamo, kuda*. Uz kategorije koje su se već prije pojavljivale u sedmom se razredu ističe pojava odstupanja zamjene neodređenosti određenošću.

Najrjeđa odstupanja od morfološke norme učenici sedmog razreda zabilježili su u 1., 2., 4., 7., 8., 9., 15., 19. i 23. zadatku. U navedenim zadacima ispitivalo se poznavanje kategorija morfološke norme koje se odnose na: zamjenu prvog lica jednine kondicionala (bih) drugim i/ili trećim licem jednine kondicionala (bi) i zamjenu trećeg lica jednine kondicionala prvim licem jednine kondicionala, zamjenu normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog nenormativnim, zamjenu povratno-posvojne zamjenice posvojnomo – *moj/svoj*, zamjenu normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim, zamjenu normativnog oblika osobne

zamjenice nenormativnim – *ju/je*, zamjenu ženskog roda muškim ili srednjim rodом, zamjenu jednine množinom i obrnuto, zamjenu nečestice česticom – čestica *da*. Opaža se kako su u sedmom razredu svi osim jednog učenika ili učenice u 23. zadatku prepoznali kako nema odstupanja u rečenici. U sedmom razredu u dva su zadatka iščitani stopostotni rezultati, odnosno u 2. i 4. zadatku svi su učenici prepoznali odstupanja od morfološke norme te ponudili točan odgovor. Drugim se zadatkom ispitivalo poznavanje normativnog oblika glagolskog pridjeva radnoga, a u četvrtom zadatku trebalo je raspoznati pravilnu uporabu osobne zamjenice. Malo manje uspješni učenici su bili u uočavanju zamjene jednine i množine, normativnog oblika vokativa jednine i normativnog oblika prvog, drugog i trećeg lica jednine kondicionala. Među najuspješnije riješenim zadacima najviše su ih zbunjivala odstupanja od normativne uporabe zamjenica *ju/je*, zamjena ženskog roda muškim ili srednjim te normativna uporaba čestice *da*.

NAJČEŠĆA ODSTUPANJA (80% i više)	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim
	ZAMJENA VEZNIKA	zamjena normativnog veznika nenormativnim – veznik <i>pošto</i>
	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE ODREĐENOSTI	zamjena neodređenosti određenošću
	ZAMJENA PRILOGA	zamjena normativnog mjesnog priloga nenormativnim – prilozi: <i>gdje, kamo, kuda</i>
NAJRJEĐA ODSTUPANJA (20% i manje)	ZAMJENA ČESTICA	zamjena nečestice česticom – čestica <i>da</i>
	ZAMJENA ZAMJENICA	zamjena normativnog oblika osobne zamjenice nenormativnim – <i>ju/je</i>
	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE RODA	zamjena ženskog roda muškim ili srednjim rodом

	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE BROJA	zamjena jednine množinom i zamjena množine jedninom
	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE NAČINA	zamjena 1.1.jd. kondicionala (bih) 2.1.jd. ili 3.1.jd. (bi) i zamjena 3.1.jd. kondicionala 1.1.jd. kondicionala
	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim
	ZAMJENA ZAMJENICA	zamjena povratno-posvojne zamjenice posvojnomoj – <i>moj</i> / <i>svoj</i>
	ZAMJENA GLAGOLA	zamjena normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog nenormativnim

Tablica 4. Prikaz rezultata učenika sedmog razreda.

10.3.4. ANALIZA Odstupanja UČENIKA OSMOG RAZREDA

Osam učenika osmog razreda sudjelovalo je u ispunjavanju upitnika. Morfološka odstupanja ovih osmero ispitanika prikazana su tablično²⁹ te popraćena opisom.

Najviše odstupanja učenici osmog razreda počinili su u 6. i 12. zadatku. Šestim se zadatkom ispitivalo poznavanje normativnog oblika genitiva množine, a dvanaestim se zadatkom provjeravala ovladanost normativnom uporabom vremenskog veznika *pošto*. Odstupanje od morfološke norme u kategoriji zamjene normativnog oblika genitiva množine nenormativnim zabilježeno je u svih ispitanih učenika, osim u jednog koji je prepoznao točan odgovor. Uporabom veznika *pošto* nijedan od ispitanih učenika osmog razreda nije dovoljno dobro ovladao jer svi su ispitani učenici odstupili od morfološke norme.

Najmanje odstupanja od morfološke norme, učenici osmog razreda zabilježili su u sljedećim zadacima: 7., 8., 19. i 21. Sedmim se zadatkom ispitivalo poznavanje kategorije zamjene normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim. Osmi je zadatak ispitivao kategoriju zamjene normativnog oblika osobne zamjenice nenormativnim – *ju / je*. Kategorija

²⁹ Tablica 5. Prikaz rezultata učenika osmog razreda.

zamjene nečestice česticom *da* ispitivana je u 19. zadatku, a među posljednjim zadacima ispitivala se kategorija zamjene ženskog spola muškim spolom. Svim opisanim kategorijama učenici su u jednakom postotku uspješno ovladali te se nijedan od najuspješnije riješenih zadataka ne ističe.

NAJČEŠĆA ODSTUPANJA (80% i više)	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika genitiva množine nenormativnim
	ZAMJENA VEZNIKA	zamjena normativnog veznika nenormativnim – veznik <i>pošto</i>
NAJRJEĐA ODSTUPANJA (20% i manje)	ZAMJENA IMENICA	zamjena normativnog oblika vokativa jednine nenormativnim
	ZAMJENA ZAMJENICA	zamjena normativnog oblika osobne zamjenice nenormativnim – <i>ju / je</i>
	ZAMJENA ČESTICA	zamjena nečestice česticom – čestica <i>da</i>
	ZAMJENA UNUTAR KATEGORIJE SPOLA	zamjena ženskog spola muškim spolom

Tablica 5. Prikaz rezultata učenika osmog razreda.

10.4. USPOREDBA REZULTATA UČENIKA PETOG I ŠESTOG RAZREDA PREMA REZULTATIMA UČENIKA SEDMOG I OSMOG RAZREDA

Analizom rezultata istraživanja svakog razreda zasebno uočeno je da su u svim razredima među najčešćim odstupanjima zastupljene određene kategorije. Učenici su, bez premca, najčešće odstupali u kategoriji zamjene normativnog oblika genitiva množine nenormativnim. To je odstupanje zamijećeno među najčešćima u sva četiri razreda, a od ukupno 44 ispitanih učenika, samo troje nije odstupilo od morfološke norme u tom zadatku. Zbrajajući rezultate svih ispitanih učenika, među najčešćim odstupanjima isticala se kategorija zamjene normativnog veznika nenormativnim na primjeru veznika *pošto*. Normativnom uporabom veznika *pošto* najuspješnije su ovladali učenici šestog razreda u kojih ta kategorija nije bila među najčešćim odstupanjima. Isto tako, učenici osmog razreda uspješnije su od ostalih

ispitanih učenika ovladali normativnom uporabom mjesnih priloga *gdje, kamo, kuda*. U učenika ostalih razreda ta je morfološka kategorija među najčešćim odstupanjima iz čega se može zaključiti kako učenici ne razlikuju značenjsku razliku među tim prilozima te nisu mogli prepoznati njihovu pravilnu upotrebu iz svakodnevne komunikacije. Nedovoljno dobro ovladavanje ovim morfološkim kategorijama može biti poticaj i putokaz u budućem poučavanju kako bi se ova morfološka pravila što bolje usvojila.

Nadalje, učenici su najmanje odstupanja činili u kategoriji normativne upotrebe vokativa jednine te je taj zadatak najuspješnije riješen u svim razredima. Među uspješno riješenim zadacima u gotovo svim razredima jest i zadatak kojim se ispitala normativna uporaba osobne zamjenice *ju / je*.

Iluzorno bi bilo očekivati kako će svi učenici imati podjednake rezultate odnosno u istoj ili sličnoj mjeri odstupati od morfološke norme. Tako su neki učenici pojedinačno bili uspješniji, dok su neki, očekivano, mnogo više odstupali od morfološke norme.

Nakon analize svakog razreda posebno, rezultati su grupirani u 2 skupine. Tako su rezultati petog i šestog razreda zbrojeni te podijeljeni s ukupnim brojem učenika tih razreda pa oni čine prvu skupinu rezultata. Rezultati sedmog i osmog razreda zbrojeni su i podijeljeni s ukupnim brojem učenika tih razreda te oni čine drugu skupinu rezultata. Usporedbom tih dviju skupina rezultata, dokazat će se prva hipoteza ovog istraživanja. Rezultati su prikazani grafikonom za svaki zadatak (izuzev posljednjeg) zasebno i potkrijepljeni opisom.

Iz priloženih rezultata može se uvidjeti kako su u većini zadataka manje odstupanja od morfološke norme zabilježili učenici sedmog i osmog razreda koji čine 2. skupinu te su njihovi rezultati na grafikonu prikazani narančastom bojom. Ipak, u određenim zadacima manje su odstupanja ostvarili učenici petog i šestog razreda koji čine 1. skupinu te su njihovi rezultati prikazani plavom bojom.

1. skupina učenika manje je morfoloških odstupanja upisala u kategorijama:

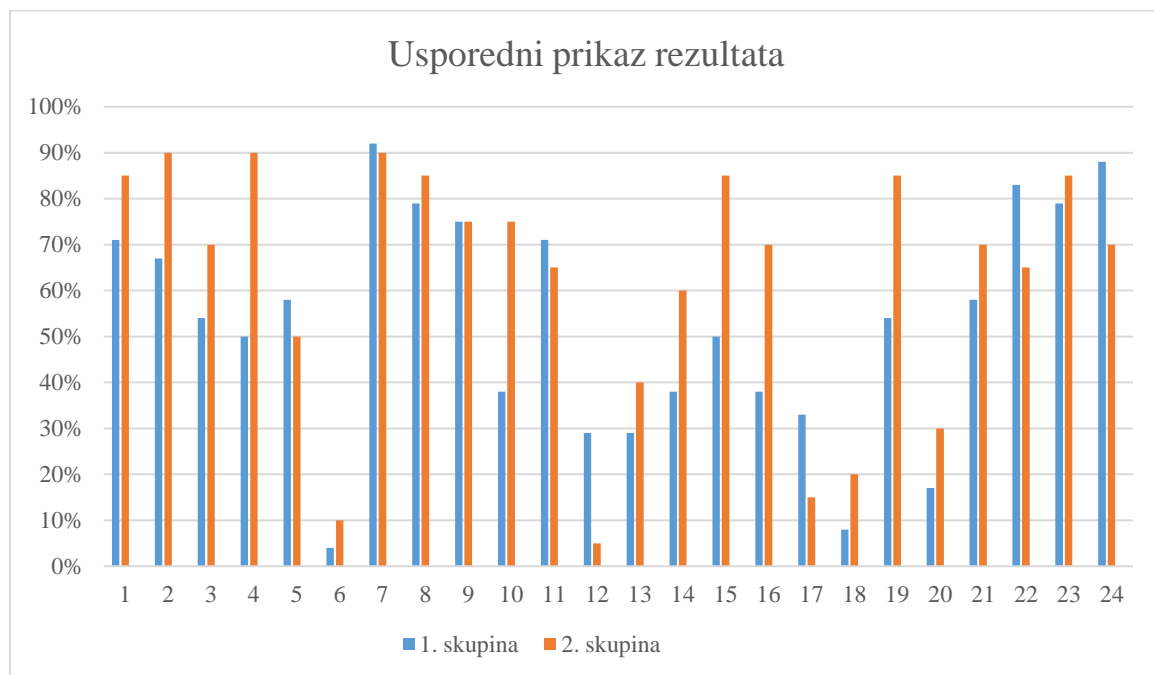
- zamjene glagola odnosno normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog,
- zamjene imenica odnosno normativnog oblika vokativa jednine,
- zamjene glagola odnosno normativnog oblika futura I.,
- zamjene veznika odnosno normativnog veznika *pošto*,
- zamjene unutar kategorije određenosti odnosno zamjene neodređenosti određenošću

Ova odstupanja od morfološke norme procjenjivala su se u: 5.,7.,11.,12.,17.,22. i 24. zadatku iz čega se zaključuje da su u ovih 7 zadataka učenici 1. skupine polučili uspješniji rezultat. Ovakvi se rezultati mogu tumačiti poznavanjem ishoda kurikuluma za Hrvatski jezik za pete i šeste razrede u kojima se većina ovih kategorija, po prvi put aktivno usvaja te je tim učenicima znanje o ovim morfološkim kategorijama, kao i njihova primjena, vremenski mnogo bliža. To nije opravdanje starijim učenicima da sadržaje kojima su ovladavali u prethodnim razredima mogu zaboraviti ili ih nepravilno primjenjivati.

U 9. zadatku kojim je ispitivana kategorija zamjene spola, točnije zamjene ženskog spola muškim spolom, učenici obje skupine ostvarili su isti postotak uspješnosti.

U svim ostalim kategorijama odstupanja od morfološke norme, koje su brojčano u većini, učenici 2. skupine postigli su uspješnije rezultate u odnosu na učenike 1. skupine. Uzimajući u obzir takve rezultate upitnika, može se zaključiti kako se broj morfoloških odstupanja smanjuje kako se povećava stupanj institucionalnog obrazovanja učenika te se prva hipoteza (*H1: Broj odstupanja manji je u sedmom i osmom razredu u odnosu na peti i šesti razred.*) ovoga istraživanja potvrđuje.

Dobiveni rezultati mogu se objasniti boljom ovladanošću normom hrvatskog standardnog jezika kojom stariji učenici duže barataju te se u manjoj mjeri oslanjaju na mjesni govor. Mlađi će se učenici u situaciji u kojoj ne znaju pravilo češće oslanjati na primarni jezični osjećaj te pribjeći korištenju imanentne gramatike.

Grafikon 1. Usporedni prikaz rezultata

10.5. ANALIZA POSLJEDNJEG ZADATKA U UPITNIKU

Učenici su, opisujući svoj savršen dan u posljednjem zadatku, najviše odstupanja od morfološke norme formirali u zamjeni glagola. Glagoli kao jedna od promjenjivih vrsta riječi učestalo zadaju probleme mnogim korisnicima hrvatskog standardnog jezika te se iščitavajući odgovore na posljednje pitanje u upitniku, to potvrdilo i na uzorku ovog istraživanja. Učenici su često odstupali od morfološke norme prilikom korištenja infinitiva, i to kad je infinitiv bio dopuna modalnim glagolima, njegov je oblik u takvim rečenicama bio krnji (*Učiteljica mi kaže da se više ne moram vraćat u školu. Nakon doručka odem u sobu igrat se učiteljice iz matematike*). Umjesto infinitiva učenici su se u konstruiranju rečenica nerijetko služili nenormativnim formama koristeći česticu *da* umjesto infinitivnog oblika (*Također želim da otiđem na more i da se kupam sama sa svojom prijateljicom; želim da imam svako jutro fin doručak* umjesto *želim otići* i *želim imati*). Mnogo je problema predstavljala i tvorba normativnog oblika glagolskog pridjeva radnog pa su učenici i u tom postupku nerijetko odstupali (*I pio ono što sam željeo; spavo bih do podne*). Također, tvorbom prezentskih oblika, uvidjela se neovladanost tim dijelom morfološke norme (*Ja svoj savršen dan zamišljam tako da dobiem doručak u krevet. U školi da mi dan prođe super i da dobim pet i da nemam zadaću*). U posljednjem zadatku učenici svih četiriju razreda odstupali su od morfološke norme u zamjeni unutar kategorije načina pa su miješali normativnu uporabu aorista pomoćnog glagola biti u tvorbi 1. lica jednine i množine te 3. lica jednine kondicionala (*natjerala bi roditelje da me odvedu u neku igraonicu, a zatim na ručak; i da ručamo u restoranu i opet se idemo družiti i tako bih mi izgledao dan; nakon toga bi pojela fin doručak; na kraju dana našla bih se sa svojom najboljom prijateljicom i ostale bi budne do kasno u noć*).

Isto tako, gotovo svi učenici nisu dovoljno dobro ovladali pravilnom upotrebom prijedloga *s/sa* te su često griješili u sastavljanju rečenica s tim prijedlozima (*jer se družim sa prijateljima; zamišljam ga pričanjem sa prijateljima i odlaskom u kino sa majkom; jedem i otiđem se družiti sa obitelji; sa mačkom*). U zamjeni normativnih oblika padeža ističe se upotreba normativnog oblika genitiva množine (*Htjela bih udomiti puno psa*). Ovo je, ukupno promatrano, jedna od najčešćih i najproblematičnijih kategorija morfoloških odstupanja u ovom istraživanju koja je najlošije riješena u dijelu upitnika sa zatvorenim tipom pitanja, a pojavljuje se i u slobodnom opisivanju.

Druga odstupanja nisu zabilježena u značajnom broju, ali se ovo ne može smatrati cjelovitim pregledom jer je većina učenika šturo odgovorila na posljednje pitanje. Također, odgovaranjem na posljednje pitanje, učenici su imali mogućnost umjesto oblika u čiju normu nisu sasvim sigurni, koristiti oblike kojima su uspješno ovladali te tim potezom prikriti, eventualno, nepoznavanje morfološke norme.

Ono u čemu su odgovori na posljednje pitanje uvelike pomogli jest promatranje utjecaja imanentne gramatike na ovladanost morfološkom normom. Neka od navedenih odstupanja produkt su nedovoljne ovladanosti morfološkom normom, no neka su nastala prijenosom jezičnih činjenica iz imanentne gramatike.

10.6. DIJALEKTOLOŠKI OPIS ISTRAŽIVANOG PODRUČJA

Čovjek od svojega rođenja ima prirodnu potrebu izražavati se na mnoge načine, a ono što ljude posebno razlikuje od ostalih živih bića jest da se izražavati mogu i – govorom. U svojoj zajednici čovjek razvija svoj prvi govor odnosno usvaja mjesni govor svoje okoline. Mogli bismo reći kako svaki mjesni govor slijedi imanentna gramatika svakog pojedinca, ali ako žive na istom prostoru duže vrijeme te su tijekom dužeg vremena izloženi sličnim utjecajima, njihovi se govori mogu objediniti pod zajedničkim nazivom mjesnog govora.

Govori karlovačkih krajeva oduvijek su se isticali svojom specifičnošću i isprepletenošću svih triju narječja što ne čudi ako se na umu ima geografski smještaj Karlovačke županije te tranzitni strateški položaj koji je uživala još od turskih vremena. Marinković (2014: 34) naglašava kako je tronarječni jezični identitet karlovačkoga kraja jedna od najvažnijih sastavnica njegove duhovne kulture. Takvo se supostojanje više različitih narječja na vrlo malom geografskom prostoru može razlučiti i na istraživanom području.

Većini učenika uključenih u ovo istraživanje prvi govor bio je mjesni govor Lasinje. Lasinjski kraj, uz Lasinju, sačinjava 6 naseljenih mjesta od kojih se govori triju mjesta posebno razlikuju od govora preostalih četiriju naselja. Naselja Desni Štefanki, Desno Sredičko, Novo Selo Lasinjsko (odvojak 1), Crna Draga i Lasinja mogu se svrstati u govore kajkavskog narječja. Dok dio naselja Novo Selo Lasinjsko (odvojak 2 i 3), Prkos Lasinjski i Banski Kovačevac pripadaju govorima štokavskog narječja. Ta se naselja nalaze sjeverozapadno ako se iz Lasinje uzvodno Kupom krene prema Karlovcu te se govor tih mještana bez velikih teškoća može razlikovati od govora mještana prvih spomenutih sela. Nedostatak u analizi govora ovih mjesta jest taj što u stručnoj literaturi ne postoje zabilježeni radovi o području obuhvaćenom ovim istraživanjem pa će se autorice ovog rada u opisu dijalektoloških značajki služiti nekim općim

opisima kajkavskoga i štokavskoga narječja. Nasuprot tome, autorica ovoga rada stanovnica je istraživanog područja te može uputiti na ono što zamjećuje u govorima svojih sumješšana.

Od fonoloških karakteristika³⁰ koje su svojstvene kajkavskom narječju u govoru ovih mjesta očituje se: ekavski odraz jata (mleko, dete), ispred samoglasnika na početku riječi pojavljuje se suglasnik *v* odnosno dolazi do pojave protetskog *v* (za vuvo bum te navukal, vuči se, vujac), suglasnik *l* na kraju sloga ne vokalizira se (došal sam, kosil sam celi dan), suglasnik *h* u nekim se okružjima mijenja u *v* (juva, kruv) te se ne provodi sibilizacija (nogi, grehi). Od morfoloških oblika u genitivu množine može se čuti nastavak *-ov* (cuckov), u instrumentalu osobnih zamjenica nije rijetkost čuti *menum*, *tebum*. Može se često čuti i krnji infinitiv odnosno supin koji označava namjeru (idem kuvat), prezent 3. l. množine često se tvori dodavanjem nastavka *-eju* (plačeju). Uz povratne glagole često dolazi povratna zamjenica u dativu (*zemi si*, *bumo si popili*). Odnosna zamjenica koja prati ovaj mjesni govor te će biti najjasniji indikator kajkavskog govora jest *kaj* koja se često javlja i u oblicima *zakaj*, *zakej* i *pokaj*.

Navedena obilježja kajkavskog govora koja je autorica ovoga rada prepoznala u svojem govoru, nisu se u značajnom postotku očitovala u zadnjem, opisnom zadatku učenika. Uočeno je tek korištenje krnjeg infinitiva te ispadanje suglasnika *h* u primjeru (*shvatio – svatio*) što se može povezati sa zamjenom suglasnika *h* koja je svojstvena mjesnom govoru istraživanog kraja.

Starohrvatski poluglas šva dao je glas *a* (dan), prijelaz *l* na kraju riječi ili sloga u *o* (kupio, radio), prijelaz početne skupine *čr* u *cr* (crn), ispadanje suglasnika *h* (odma) ili zamjena suglasnika *h* suglasnicima *j, v* (snaja, kruv), jotacija (ćeram, ćedan), ikavski odraz jata (mliko, dite) neka su od najčešćih obilježja štokavskog narječja³¹ koja je autorica ovoga rada prepoznala u mjesnim govorima štokavskog područja istraživanog područja. Oblik odnosne zamjenice koji prevladava u opisanom govoru je *što*, ali supostoji i oblik *šta*.

Od navedenih obilježja u radovima učenika iščitana je samo vokalizacija završnog suglasnika u jednom primjeru tvorbe glagolskog pridjeva radnog te uz to ispadanje vokala (*spavo*). Neprovođenje inače prepoznatih značajki štokavskog mjesnog govora može se protumačiti činjenicom da ta štokavska sela čine, uglavnom, stanovnici starije dobi pa iz tih mjesta ni nema prevelikog broja učenika koji su sudjelovali u istraživanju. Isto tako, nekoliko

³⁰ Prema Težak, S.; Babić, S. (2003) Gramatika hrvatskoga jezika. ŠK. Zagreb

³¹ Prema Bičanić, Frančić, Hudaček... 2013: 132

učenika koji iz tih mjesta idu u razred s većim udjelom kajkavskih govornika, asimiliraju se s njima te počinju koristiti kajkavski govor te zanemarivati svoj prvi govor.

Neostvarivanje navedenih obilježja mjesnog govora može se opravdati uvjetima u kojima su učenici ispunjavali upitnik. Njima nepoznata osoba (u ovom slučaju autorica ovog rada) zamolila ih je da primjenjuju sva pravila i zakonitosti hrvatskog standardnog jezika koje poznaju te su bili upoznati sa službenom upotrebom upitnika. Zasiurno nisu u takvom okruženju bili jednako opušteni i slobodni načiniti određenu rečeničnu konstrukciju u kojoj bi prokazali svoju nedovoljnu usvojenost određenih kategorija. Nadalje, sadržaji njihovih odgovora nisu bili opširni te su i time smanjene mogućnosti uviđanja određenih odstupanja. U skladu s navedenim može se zaključiti kako druga hipoteza (*H2: Većina morfoloških odstupanja nastala je zbog velikog utjecaja imanentne gramatike.*) ovog istraživanja nije potvrđena odnosno ne može se potvrditi da je većina morfoloških odstupanja nastala zbog velikog utjecaja imanentne gramatike.

11. ZAKLJUČAK

Središnji dio ovoga rada činilo je istraživanje koje je provedeno u jednoj osnovnoj školi koja je izabrana zbog zanimljivog položaja te ispreplitanja dvaju govora različitih narječja. Istraživanjem su se pokušale dokazati dvije hipoteze:

H1: Broj odstupanja manji je u sedmom i osmom razredu u odnosu na peti i šesti razred.

H2: Većina morfoloških odstupanja nastala je zbog velikog utjecaja imanentne gramatike.

Prema zadanim hipotezama, istraživanje se razvijalo u dva smjera. Prvo je provedeno istraživanje u kojem su sudjelovali učenici ispunjavanjem pripremljenih upitnika. Ispravljanjem upitnika i uočavanjem svih odstupanja dobiveni su rezultati koji su potvrdili prvu hipotezu. Rezultati najčešćih i najrjeđih odstupanja prikazani su tablično za svaki razred posebno, a zbrojeni rezultati petog i šestog razreda prikazani su grafikonom prema zbrojenim rezultatima sedmog i osmog razreda. Analiziranjem podataka u skupinama, utvrđeno je da su uglavnom stariji osnovnoškolci uspješnije ovladali normom od svojih mlađih kolega. Takav se uspjeh može pripisati dužoj izloženosti standardnom idiomu.

Da bi se potvrdila ili opovrgnula druga hipoteza, prvo je opisan mjesni govor istraživanog područja, a zatim su iščitani odgovori na posljednji zadatak upitnika jer je u njemu omogućeno opisivati savršeni dan kako bi se uočili neki obrasci izražavanja u kojima bi se učenicima, u opuštenijoj temi, mogla omaknuti pogreška. Međutim, učenici nisu dali posebno

opširne odgovore u kojima bi se mogle iščitati značajnije pogreške čiji bi se korijeni mogli povezati s imanentnom gramatikom te je ta teza osporena.

Dobivenim rezultatima ne treba se zadovoljiti i prihvaćati ih kao pravilo. Potrebna su daljnja i opsežnija istraživanja u budućnosti koja će nastojati poticati govornike da budu što bolji u uporabi standardnog idioma te time smanjiti svoja odstupanja od norme. Isto tako, time će se unapređivati kvaliteta obrazovanja i pomoći nastavnicima hrvatskog jezika da budu bolji prenositelji znanja o hrvatskom jeziku kao i da u obradi pojedinih kategorija posvete više vremena njihovu tumačenju.

Ponekad se potrebno prisjetiti dijela Deklaracije³² koji propisuje kako je potrebno „osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se govori o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“ Pedesetak godina nakon borbe za položaj i naziv hrvatskog književnog jezika njegova se vrijednost zanemaruje, a njegova pravila olako shvaćaju ne osvješćujući da se takvim pristupom zanemaruje dio naše osobnosti. To je još jedan motiv više da se hrvatskim standardnim jezikom koji je službeni jezik Republike Hrvatske ovladava iz dana u dan nastojeći u tome biti što bolji.

12. SAŽETAK

Kako u usvajanju i ovladavanju različitim vještinama čovjek nailazi na poteškoće, izuzetak nije ni usvajanje jezika – posebno standardnog idioma. Zavičajni se idiom usvaja lako i bez opterećenja što nije slučaj s hrvatskim standardnim jezikom. Iako je nastava predmeta Hrvatski jezik u školama u visokom postotku orijentirana na vježbanje i usvajanje upravo morfološke norme, odstupanja od morfološke norme stalna su i pojavljuju se na svim obrazovnim razinama. Kako bi se ta odstupanja smanjila, potrebno je njihovo proučavanje kao i pokušati dokazati zašto dolazi do određenih morfoloških odstupanja. Neka se odstupanja bilježe već dugi niz godina te istraživači pokušavaju rasvijetliti jesu li ona u velikoj mjeri plod utjecaja imanentne gramatike i mijenjaju li se s obzirom na dob, kao i otkrivanje drugih utjecaja.

U istraživačkom dijelu ovoga rada analizirat će se odstupanja od morfološke norme u starijih osnovnoškolaca jedne osnovne škole na teritoriju Karlovačke županije. Osnovni zadatak je upitnikom ispitati poznavanje morfološke norme, a zatim procijeniti jesu li dobiveni rezultati

³² Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika iz 1967. godine.

posljedica odjeka imanentne gramatike i smanjuju li se morfološka odstupanja s povećanjem stupnja formalnog obrazovanja. Kako bi se odstupanja od morfološke norme, a i norme općenito, pojavljivala što rjeđe, potrebno je unaprijediti načine i oblike poučavanja normativne gramatike te ukazivati na nužnost jezično-komunikacijske kompetencije koja se najbolje razvija standardnim idiomom.

Ključne riječi: morfologija, morfološka odstupanja, normativna gramatika, imanentna gramatika

Just as a person faces difficulties in acquiring and mastering different skills, mastering a language - especially a standard idiom - is no exception. The native idiom is adopted easily and without struggle, which is not the case with the Croatian standard language. Although the teaching of the Croatian language in schools is largely oriented towards practicing and adopting the morphological norm, deviations from the morphological norm are constant and appear at all educational levels. In order to reduce these deviations, it is necessary to study them as well as try to prove why certain morphological deviations occur. Some deviations have been noted for many years, and researchers are trying to figure out if they are to a large extent the result of the influence of immanent grammar and whether they change with age, as well as the detection of other influences.

This thesis will analyze the deviations from the morphological norm among older students of one elementary school in the Karlovac County. The basic task is to use a questionnaire to examine the knowledge of the morphological norm, and then to assess whether the obtained results are a consequence of the echo of immanent grammar and whether morphological deviations decrease with an increase in the level of formal education. In order for deviations from the morphological norm, and the norm in general, to appear as rarely as possible, it is necessary to improve the ways and forms of teaching normative grammar and to point out the necessity of language-communicative competence, which is best developed through a standard idiom.

Key words: morphology, morphological deviations, normative grammar, immanent grammar

13. LITERATURA

1. Alerić, Marko. 2006. Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* II, 2: 190-206.
2. Alerić, Marko. 2007. Jezični osjećaj i ovladavanje standardnojezičnom kompetencijom. *Dijete i jezik danas – zavičajnost u nastavi hrvatskog jezika: zbornik radova s međunarodnog stručnoga i znanstvenoga skupa*. Čakovec – Osijek, 10-26.
3. Alerić, Marko. 2009. *Normativna morfologija u nastavi hrvatskoga jezika (Immanentna gramatika u nastavi normativne morfologije)*: doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
4. Alerić, Marko – Tamara Gazdić-Alerić. 2009. Pozitivan stav prema hrvatskome standardnom jeziku kao uvjet njegova uspješnijega ovladavanja. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* I, 7: 5-23.
5. Anić, Vladimir. 2009. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
6. Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić i sur.] 2005. *Hrvatska gramatika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
7. Bičanić, Ante; Frančić, Anđela; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica.
8. Brabec, Ivan. 1958. *Kultura riječi u obveznoj školi*. Pedagoški rad. Zagreb: br. 5-6.
9. Čužić, Tomislav. 2014. Morfološki aspekti pravopisne norme. *Rasprave* 40/1. str. 93-110.
10. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije*. 1997. Pripremila: Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Desforges, Charles. 2001. *Uspješno učenje i poučavanje*. Zagreb: Educa.
12. Jelaska, Zrinka i sur. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
13. Jelaska, Zrinka – Vesna Bjedov. 2015. Pogriješke ili promjene – ovladanost odabranim hrvatskim morfosintaktičkim sadržajima učenika završnoga razreda osnovne škole. *Jezikoslovlje* XVI, 2-3: 227-252.
14. *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. 2019. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (pregled 13. lipnja 2022.)

15. Listeš, S; Grubišić Belina, L. 2016. *Komunikacijski pristup nastavi Hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Marinković, Marina. 2014. Dosadašnja dijalektološka istraživanja istočnoga karlovačkoga Pokuplja. *Svjetlo: časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* 3 – 4. Str. 34-43.
17. Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
18. Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.
19. Pavličević – Franić, Dunja. 2005. *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa.
20. *Preporuka Vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje*. 2018. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=BG](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=BG) (pregled 2. lipnja 2022.)
21. Rosandić, Dragutin. 1969. *Pismene vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: PKZ.
22. Rosandić, Dragutin. 2002. *Od slova do teksta i metateksta (Teorija i praksa izražavanja u osnovnoj školi): sveučilišni udžbenik*. Zagreb: Profil international.
23. Rosandić, Dragutin – Josip Silić. 1979. *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika: priručnik za nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Sajko, Nataša. 2017. Učenje i poučavanje hrvatskoga jezika usmjereno k razvoju cjelovite komunikacijske jezične kompetencije. *Kašić: časopis za učitelje hrvatskoga jezika*: 115-120.
25. Sović, Ivan. 1967/68. *Neka zapažanja o učeničkoj pismenosti*, Jezik XV., 22-29.
26. Težak, Stjepko. 1980. *Gramatika u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
27. Težak, Stjepko. 1996. *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
28. Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 2003. *Gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
29. Travinić, R. 1957/58. *Jedno mišljenje o obradi pravopisa u srednjoj školi*, Jezik VI., 22-24.
30. Turza-Bogdan, Tamara – Ines Virč – Lucija Čerepinko. 2016. O uporabi kajkavskoga narječja iz perspektive učenika – njegovih govornika. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture* XIV, 2: 61-81.

14. PRILOZI

14.1. PRILOG UPITNIKA

Škola: _____

Razred: _____

Drage učenice i dragi učenici, pred vama je test kojim se ispituje vaše poznavanje gramatike hrvatskog jezika. Pažljivo pročitaj upute! Sretno!

I. Zaokruži slovo ispred rečenice u kojoj nema pogreške.

1.
 - A) On bih htio ići na izlet.
 - B) Ja bi ti htio kupiti cvijet.
 - C) Trebao bi paziti što govoriš.

2.
 - A) Voljela je brati cvijeće.
 - B) Bruno je htjeo biti pjevač.
 - C) Bio je tamo i vidjeo nesreću.

3.
 - A) Ustanite se da se zagrijemo.
 - B) Plakao se je kao nikad.
 - C) Derao se bez prestanka.

4.
 - A) Ovo je moja prijateljica Ivana.
 - B) Otvorite vaše bilježnice i zapišite naslov.
 - C) U tvom ćeš srcu uvijek pronaći pravi odgovor.

5.
 - A) Ptice su letjele od ranog jutra.
 - B) Ona ga je trpila cijeli dan.
 - C) Jesi ponjela masku?

6.
 - A) Bio je bolji od svih ronioca.
 - B) Ušli smo u šumu punu bukava.
 - C) Nema naših toraba.

7. A) Petre, možeš li mi dodati flomaster?
B) Andrijo, slušaj što govorim!
C) Patrike, kupi mi sladoled!
8. A) Primijetio je ju kad je došla.
B) Nauči je plesati valcer.
C) Nagovorio je je da ukradu trešnje.
9. A) Marta i Ana su bili na rođendanu.
B) Ta tri minuta bila su ključna.
C) Filip i Lucija bili su najbolji prijatelji.
10. A) Volim razgovarati sa svojom mačkom.
B) Antun je došao s biciklom.
C) Juha se jede sa žlicom.
11. A) Jakov će doć kad napiše zadaću.
B) Napraviti ću ti tortu za rođendan.
C) Ne brini, naći ćemo rješenje.
12. A) Ništa nisam znao pošto nisam učio.
B) Pošto večeramo, oprat ćemo zube.
C) Pošto sam dobar, dobit ću novi mobitel.
13. A) Ona se s nikim ne slaže.
B) Od nikoga nisam dobila čokoladu.
C) Ni za što ga ne bih mijenjala.
14. A) Voljela ga je usprkos svega.

- B) Nije dobio posao unatoč dobrim preporukama.
C) Unatoč lošeg ponašanja, išao je na izlet.
15. A) Tri je zaposlenika odbilo raditi subotom.
B) Slavonska su sela molila pomoć.
C) Dva je igrača bilo na klupi.
16. A) Upoznala sam glumca kojeg si mi spominjala.
B) Pogledao sam film kojeg si mi preporučio.
C) Nabavio je kućnog ljubimca koji je želio.
17. A) Želio je voziti brzi auto.
B) Živjeli su u uređenu stanu.
C) U cijelom gradu nije bilo crna odijela.
18. A) Gdje putuješ ovo ljeto?
B) Kamo mora ići da najbrže dođe?
C) Kuda ideš do Maksimira?
- II. Ispravi rečenicu ako misliš da se u njoj javila pogreška. Na praznu crtu rečenicu prepisi pravilno. Ako misliš da u rečenici nema pogrešaka, na praznu crtu stavi plus.
19. Pitam se da li sam donio ispravnu odluku.

20. Radi kiše nismo otišli šetnju.

21. Laura je najbolji nogometaš u školi.

22. Brat od Tene kupijo mi je bonbonjeru.

23. Kad je bio dječak, nosio je naočale.

24. Vidjeo sam Maju na igralištu.

25. Napiši kratko, punim rečenicama, kako zamišljaš svoj savršen dan.

Hvala što si riješila / riješio test!